

ČESKÁ LÉNA OLOMOUCKÉHO BISKUPSTVÍ
VE 12. - 16. STOLETÍ

Petr VOREL

Jednu z odlišností historického vývoje Čech a Moravy na přelomu středověku a novověku představuje otázka církevního majetku. Husitská revoluce přinesla s sebou sekularizaci majetku českých klášterů a církevních institucí a jeho přesun do vlastnictví domácí šlechty a měst. Z formálně-právního hlediska byly tyto "zisky" (zvláště u rozsáhlejších majetků) po Lipanech panovníkem potvrzeny jako zástavní (zápisný) majetek, byť častá omezení případnou zpětnou výplatu komplikovala, ba v mnoha případech znemožňovala. Ryze hypoteticky však zástavní listiny nadále uznávaly nároky původních církevních vrchností, přestože tyto již dávno neexistovaly - v takovém případě právo výplaty připadlo panovníkovi. Na Moravě se setkáváme s odlišnou situací, neboť zde k obdobnému systematickému "přerozdělení" nedošlo, respektive husitská revoluce podstatě neoslabil majetkové zázemí největší církevní feudální vrchnosti - olomouckého biskupství. Část pozemkového majetku olomouckého biskupství se však nalézala i na území Čech.

Vznik této nevelké enklávy měl své historické pozadí v politickém vývoji českého středověkého státu a na dochovaném materiálu je možné sledovat základní tendence vnitřního vývoje zmiňované oblasti. Majetko-právní či lenní vazby na církevní vrchnost byly sice husitskou revolucí i u těchto lokalit, jako jinde v Čechách, potlačeny. Ovšem v jakési podobě, konservující právní stav, jehož zde bylo dosaženo v prvních dvou desetiletích 15. století, se krátce po ukončení válek objevily znovu. Vzdálené biskupství

v Olomouci svá práva na majetek v Čechách z titulu lenního pána obnovilo a více či méně důrazně uplatňovalo až do sklonku 16.století.

V podrobně vedené agendě biskupských statků se dochovala řada pramenů, osvětlujících i vnitřní vývoj zmíněné české enklávy. Jsou o to cennější, že z předhusitské doby se pro český venkov zachovalo velmi málo srovnatelných dokladů, ať již jde o písemnosti zaniklých klášterů či požárem zničené kvaterny desk zemských. Protože však jde o prameny svým původem moravské (i když se týkají lokalit v Čechách), unikaly dlouhou dobu pozornosti regionální historiografie, přestože byly částečně vydány v edicích. To se týká i pozdějších vkladů v Deskách manských kroměřížských z 15. a 16.století. Přestože vývoj dílčích lén olomouckého biskupství v Čechách se v 15. a 16.století ubíral různými cestami a jejich vazba na původní vrchnost měla rozmanité formy, nakonec se většinou sešla v rodinné panovnických komorních statků.

* * *

Majetek olomouckého biskupství v Čechách máme poprvé doložen v listině biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1131. Šlo o biskupský statek Jezbořice s příslušenstvím, které k témuž roku tvořily blízká ves Opochaň, dále Zbyšlav (u Čáslavi), Soslávky (u Chrudimě) a Přitoky (u Kutné Hory). Toto zboží dle textu Zdikovy listiny koupil jeho předchůdce biskup Jan od knížete Otty II., transakce tedy proběhla počátkem 12.století. Sám biskup Jindřich mezi roky 1126-1131 přikoupil další lokality v Čechách a protože se nacházely poblíž Jezbořic, je pravděpodobné, že byly též spravovány odtud: Živavnice (na pravém břehu Labe 10 km severně od Jezbořic), Lozice (u Vysokého Mýta) a Křekovice (zaniklá ves u Litomyšle). Vzhledem k rozložení lokalit a pozdějšímu vývoji je pravděpodobné, že se jednalo o větší pozemkový komplex (újezd) v okolí vlastních Jezbořic a dílčí vzdálené enklávy.¹⁾

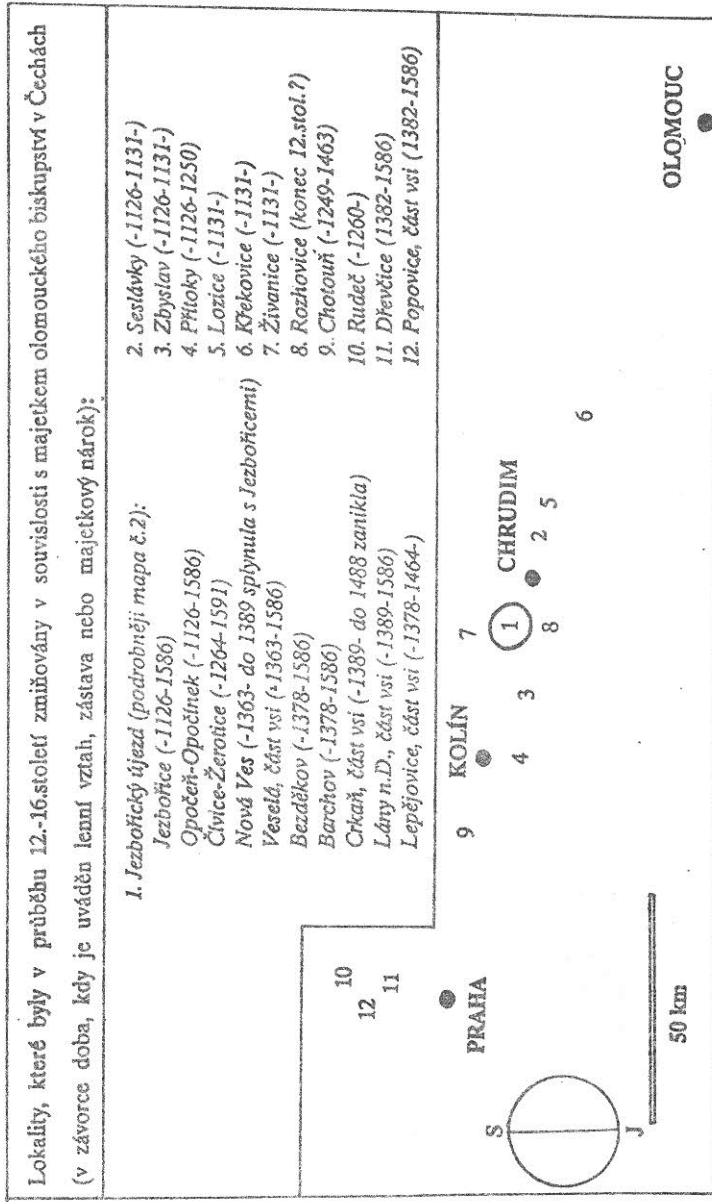
Je otázkou, proč vlastně olomoučtí biskupové o majetek v Čechách stáli. Vždyť ve srovnání s panstvími na Moravě šlo o nepatrný díl. Musíme tedy hledat jiné důvody, než snahu o rozšíření pozemkové držby. Všimněme si, že Jezbořice leží téměř na polovině cesty mezi Prahou a Olomoucí, na den jízdy od obou měst. Nehrálo snad toto místo roli jakési "přestupní stanice"? Jistě bylo pro biskupa (resp. jeho posly) výhodnější nocovat a měnit koně ve "svém" dvoře. Zvláště ve 12.století, kdy hrál olomoucký biskup důležitou

rolí ve sporech vládnoucí větve přemyslovského rodu s moravskými údělníky. Tomu napovídá i obsah zpráv z let 1146-1148, kdy bylo i na jezbořický statek vztaženo právo imunity a tento osvobozen od zemských robot.²⁾ Přihlédneme-li i k následnému vývoji jezbořického léna (viz níže), zdá se mi toto vysvětlení poměrně logické. Poloha Jezbořic a naznačené souvislosti by mohly být určitým argumentem i v dosud otevřené diskusi o směru hlavních středověkých komunikací na spojnici mezi centrální částí Čech a Moravou.³⁾

Další dvě století majetko-právního vývoje těchto vsí naznačují dochované prameny jen v hrubých rysech. V průběhu 12. a 13.století se zřejmě olomoučtí biskupové, podobně jako ostatní církevní vrchnosti, snažili své pozemkové majetky systematicky arondovat. Jádrem jejich českého majetku zůstal jezbořický újezd. Od biskupského majetku byly odprodávány vzdálenější vsi (příčemž tyto transakce jsou ovšem pramenně doloženy jen výjimečně)⁴⁾ a získávány nové, zpravidla v těsné blízkosti Jezbořic. Již koncem 12.století to byly snad Rozhovice⁵⁾, nejpozději okolo poloviny 13.století i Čivice, které biskup udělil v léno roku 1264 svému manušovi. V souvislosti s tímto aktem naopak Tomáš presentoval biskupským lénem svou alodní ves Žerotice u Čivic, již krátce předtím koupil od pražského biskupství, a majetek, který získal jako věno své manželky.⁶⁾ Tento majetko-právní akt nám dokládá (stejně jako níže zmíněné údaje o vsi Chotouň z let 1249 a 1268), že i v české enklávě, podobně jako na moravských statcích, došlo za biskupa Bruna k transformaci dřívějšího systému biskupských dvorů v strukturu dílčích lén. Někdy v průběhu 13. či v prvních dvou třetinách 14.století získalo olomoucké biskupství k jezbořickému újezdu i část vsi Lepějovice, náležející k roku 1167 klášteru v Litomyšli⁷⁾, v bližší neurčené době do třetí čtvrtiny 14.století i část později zaniklé vsi Crkaň⁸⁾.

Vedle jezbořického újezdu, systematicky arondovaného, vlastnili olomoučtí biskupové v polovině 13.století další lokality: ves Chotouň u Kolína a ves Rudeč u Kostelce nad Labem. Zatímco o Rudci v majetku olomouckých biskupů máme jedinou a poslední zprávu z roku 1260, u Chotouně prameny dokládají stálejší vazby, nepochybně vzhledem k její strategické poloze na spojnici Chrudim-Praha. V roce 1249 ji biskup Bruno udělil jako manství (spolu s vsí Přitoky na Kutnohorsku) Havlovi z Lemberka. Po dvou desetiletích bylo chotouňské manství rozšířeno i na další příslušníky tohoto rodu (1268), ovšem již bez Přitok, prodaných roku 1250.⁹⁾

mapa č.1: MAJETEK OLOMOUCKÉHO BISKUPSTVÍ V ČECHÁCH VE 12.-16.STOLETÍ

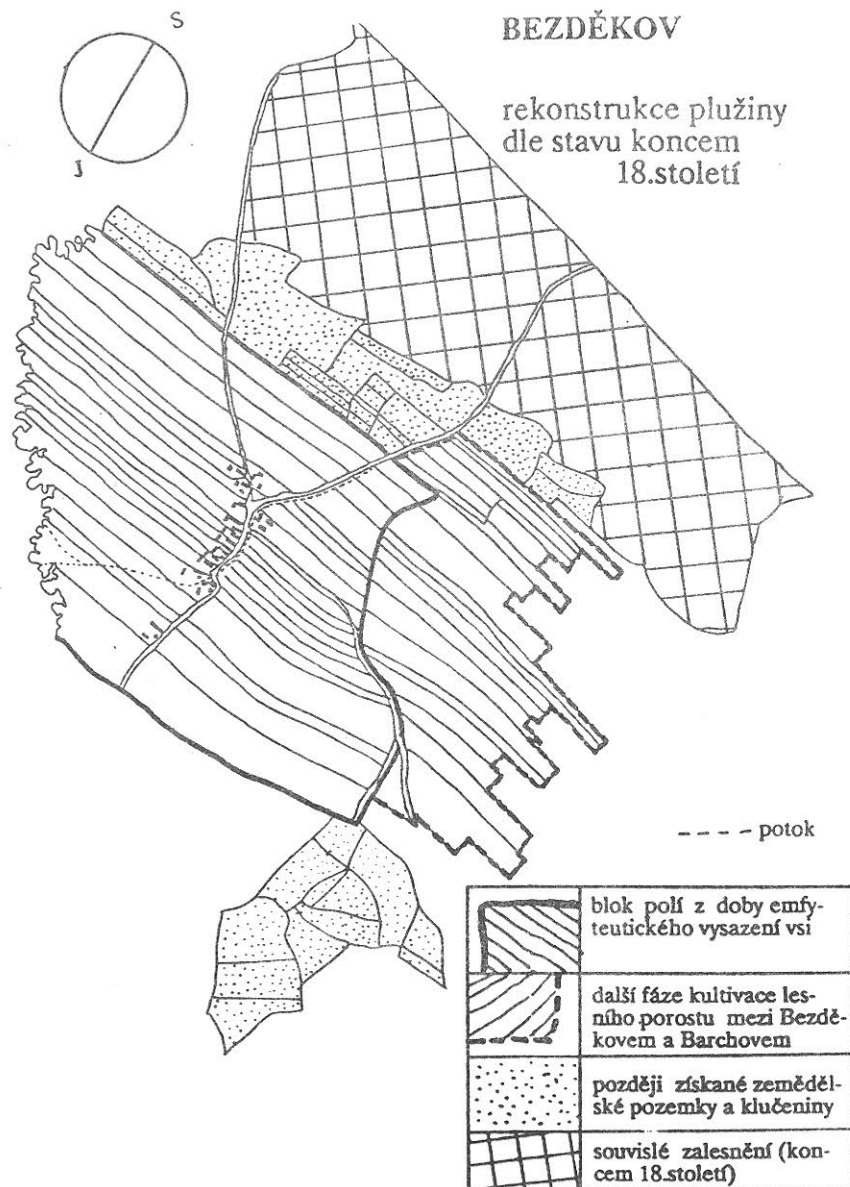

Právě v případě vsí Chotouné máme písemně doložený převod starší vsí na emfyteuzi, provedený v roce 1330. Chotouň byla tehdy nově rozměřena na dvacet čtyři usedlosti, včetně svobodného statku rychtáře Řeháka.¹⁰⁾ Pro vsí jezbořického újezdu se podobný pramen nedochoval, nicméně i zde není třeba o podobném procesu pochybovat. Z dochovaných indicií lze usuzovat nejen na emfyteuzaci starších vsí, ale předpokládáme zde i poměrně živou kolonizační činnost. Uprostřed teritoria, vymezeného lokalitami, které patřily k jezbořickému újezdu již ve 12.-13.století (Jezbořice, Opocň, Čívce, Žerotice, event. Lepějovice), nalézáme koncem 14.století několik obcí, o nichž do té doby písemné prameny mlčí: Bezděkov, Barchov, Lány na Důlku a zaniklou Dlouhou Ves u Jezbořic (znám jen latinský název Longa Villa)¹¹⁾. Kolonizační původ těchto vsí indikují již jejich jména, významným argumentem je i rozbor plužiny. Jde o učešnicové příklady pravidelných lánových kolonizačních systémů, jednostranných či oboustranných (Barchov, Bezděkov, Lány n.D.) "silnicovek".¹¹⁾ z hlediska typologie vsí, nalézajících se v širším mikroregionu (za který v tomto případě považují územní klín mezi Labem a Železnými horami, z východu ohraničený pomysinou spojnici Chruďim - Pardubice), představují tyto vsí určitou anomálii. Nikoli snad svým kolonizačním původem - takových lokalit, formovaných zřejmě kolonizační aktivitou opatovického kláštera, zde najdeme v okolí Přelouče více (klasickým příkladem budiž Lhota pod Přeloučí). V případě kolonizačních vsí jezbořického újezdu je však nápadné jejich prolnutí s alodním majetkem. Dokonce zde došlo ke vzniku jakýchsi "bliženeckých" vsí (Lány n.D. - Krchleby, Barchov - Veselá, Bezděkov - Luhy, svým způsobem i Čívce - Žerotice či Jezbořice - Nová ves). Jejich pozemky se navzájem prostupovaly, v případě Krchleby a Veselé pak nalézáme i alodní šlechtické sídlo (u Luhů známe ovšem stav až k roku 1464, kdy jsou zmiňovány jako ves bez jiného příslušenství, náležející k lepějovické královské odúrti, viz níže). Taková situace umožňuje i u jezbořického újezdu analogicky uvažovat o obdobném postupu kolonizace, jaký máme doložen z moravských panství olomouckého biskupství. Nová území nekolonizovali sami biskupové na svůj náklad, ale využívali podnikavosti místní šlechty, která za oboustranně výhodných podmínek zmíněnou transformaci prováděla. Mohlo jít o kolonizaci okrajů původního lesního porostu v prostoru, ohraničeném staršími lokalitami (Lepějovicemi, Opocňkem, Čívicemi a Jezbořicemi): vzhledem ke svému půdnímu složení a místy bažinatému terénu zřejmě nelákal k osídlení ve starší době, ale ve

13.-14.století již v okolí jiná "volná" půda nebyla. Dodnes se zde v některých místech (zvláště v prostoru severně od někdejšího dvora Kokešova) rozkládá půda zjevně "rádlem neotčená". Spatřujeme podstatný rozdíl mezi druhotně zalesněnými pozemky lepějovickými (rozsáhlý lesní blok západně od lepějovické myslivny a Veselí) či crkaňskými a zmiňovaným prostorem, kde předpokládám nenarušenou kontinuitu lesa již od středověku. V prvním případě je i ve svazích terén vyrovnáný a mnohaletým zemědělským obhospodařováním uhlazený do ladných křivek, jen tu a tam přerušovaných relikty někdejších mezí; potoky se i v lesích ubírají cestou, určenou jim kdysi lidskou rukou. Ve druhém případě narážíme při obdobných terénních podmínkách na hluboké strže a průrvy, vymleté staletými proudy vod po deštích tam, kde terén formovaly jen vývraty větrem přemožených stromů. Mnoho napovídají i pomístní jména - dodnes rostou převážně borovice nahoře na planině nad polem, kterému zdejší sedláci v 17.-18.století a nakonec i dnes říkali "pod bory" (toto označení lesa "Bor" při cestě z Bezděkova k Valům je mnohokrát doloženo v pramenech z 15.-16.století). 12)

Významnou skutečností, kterou nelze při interpretaci vývoje v popisovaném prostoru opomenout, je nález pohřebiště v katastru vsi Bezděkov, kladeného archeology nejpozději do 11.-12.století.¹³⁾ Mělké orientované hroby se nalézaly těsně pod vrcholem svahu, klesajícího od východu na západ až ke Zlatému potoku. Pravidelné lánové rozměření Bezděkova však existenci pohřebiště vůbec nerespektuje, což je možné vysvětlit určitou časovou prodlevou mezi ukončením jeho používání a zřízením kolonizační vsi. Soudobé etické normy však neznáme natolik, abychom nemohli připustit bezprostřední přeměnu pohřebiště na emfyteutické polnosti.

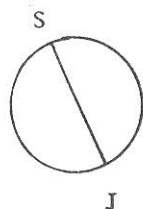
Přihlédneme-li k dosti značnému konservatismu v používání pomístních názvů v zemědělském prostředí českého venkova, je zajímavé, že pro polnosti severozápadně od jádra bezděkovské plužiny bylo v roce 1534 použito označení "u Druhanic".¹⁴⁾ Pokud toto pomístní jméno naznačuje ve zmíněném prostoru existenci starší zaniklé lokality, pak by mohlo jít o ves, která přestala existovat spolu s lánovým vyměřením nové vznikající (?) Bezděkova. Ostatně archeologické nálezy z katastru vsi Bezděkova dosvědčují, že šlo o prostor, osídlený již od pravěku. Nelze tedy vyloučit, že teprve transformací tzv. rozptýleného osídlení a novým emfyteutickým rozměřením daného prostoru vznikla dnes rekonstruovatelná sídelní struktura. Z předkolonizačního období máme v údolní nivě dolního toku Zlatého potoka, blízko jeho ús-

blok polí z doby emfyteutického přerozdělení katastru část zalesněna	
pravděpodobný relikt starší vrstvy vývoje plužiny	
zalesněná část plužiny zaniklé vsi Crkaň	
souvislé zalesnění	
přílabské louky a les Hounkov, vykloučený v polovině 16.století	

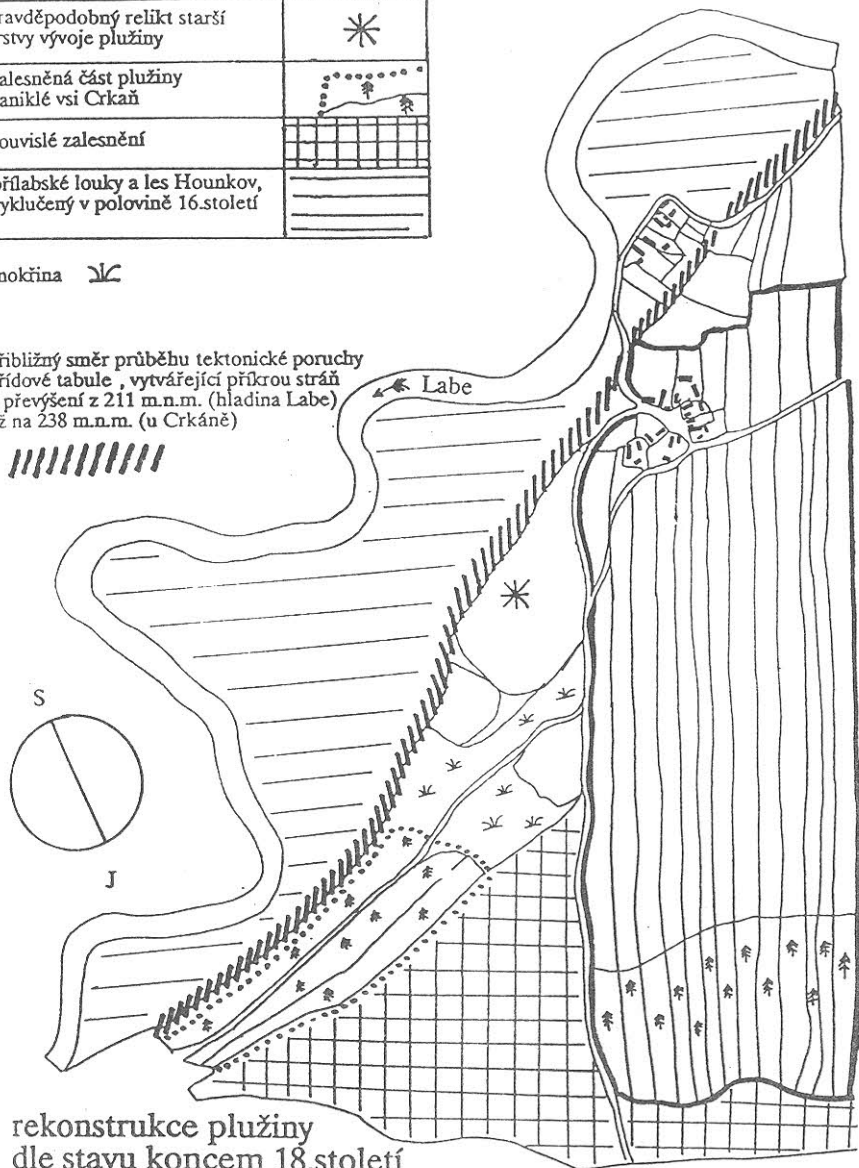
mokřina

přibližný směr průběhu tektonické poruchy křídové tabule, vytvářející příkrou stráž o převýšení z 211 m.n.m. (hladina Labe) až na 238 m.n.m. (u Crkáně)

rekonstrukce plužiny dle stavu koncem 18.století

OPOČEŇ - OPOČÍNEK

tí do Labe, doloženy písemně pouze Lepějovice (1167), ovšem nejsme schopni bližze určit, jaké teritorium tento tehdy klášterní majetek zahrnoval¹⁵).

Právě na příkladě Lepějovic a Bezděkova můžeme dokumentovat, jak komplikovaná může být retrospektivní rekonstrukce hranic středověkých "újezdů". Těžko již dnes říci, kudy vedla hranice mezi někdejšími jezbořickými újezdem a Lepějovicemi, ve 12.století majetkem litomyšlského kláštera. Mohl ji tvořit na jihu Zlatý potok, severnější okraj temene Bílého kopce, po němž vedla lesem stará cesta od Bezděkova k Crkani, zde pak průrva Crkaňského potoka až k jeho ústí do Labe. Pouze díky náhodně dochovanému pramenu z roku 1534 však víme, že právě v tomto prostoru došlo mezi vrchnostmi obou tehdejších zboží ke směně pozemků, jejímž smyslem bylo mimo jiné i vyrovnat vzájemnou územní hranici do přehledné a snadno kontrolovatelné formy, v jaké se v podstatě dochovala jako katastrální hranice obcí dodnes.¹⁶)

U většiny obcí na někdejší pardubickém panství můžeme na základě pozemkových knih a urbářů detailně rekonstruovat vývoj plužiny až k počátku 16.století a dostat se tak na podstatně vzdálenější časový horizont, než je v případě jiných lokalit v Čechách obvykle možné. Zjištěné poznatky jsou pak důvěryhodnější, než vycházíme-li při rekonstrukci plužiny pouze z katastrálních pramenů 18.století, neřku-li jen z map indikační skicy z třicátých a čtyřicátých let 19.století. V případě zmiňovaného Bezděkova je v plužině výrazně zřetelný blok polí původního emfyteutického založení. Tvoří jej čtyřúhelník, jehož západní strana kopíruje mírně zakřivený meandrující tok Zlatého potoka, východní strana má obdobné prohnutí (nezávislé na tvaru terénu), aby zůstala zachována stejná délka jednotlivých pásů polí. Směrem od severozápadu k jihovýchodu protéká tímto blokem polí úhlopříčně Návesní potok, po jehož břehu jsou rozmístěny zemědělské usedlosti. Na východ od nich pokračuje mírně zvltná planina směrem k Barchovu, na západ se pole dosti příkře svažují do údolí Zlatého potoka. Nezvyklý tvar má blok pozemků na východním okraji katastru. Je pravidelně členěn, rovnoběžné s původním jádrem plužiny, ale jednotlivé úseky mají nestejnou délku. Na ně bezprostředně navazují polnosti sousedního Barchova a pozemky obou vsí jsou do sebe dlouhými pásy polí vklíněny. Situace je u obou vsí obdobná - i u vsi Barchova doplňuje emfyteuticky vyměřené jádro plužiny podobný blok pozemků. Popsané části plužin obou vsí považují za doklad další fáze kultivace původního lesního porostu, jenž je v době jejich souběžného (?) emfyteutického vysazení odděloval - kultivace probíhala dle potřeby rozší-

řování půdního fondu z obou stran a ustálila se tak ve tvaru dosti složité křivky.

I v případě ostatních obcí (včetně několika již zaniklých) můžeme na základě rozboru plužiny dospět k zajímavým poznatkům, i když rekonstrukci komplikuje pozdější existence a následná parcelace vrchnostenských poplužních dvorů (Čivice, Jezbořice). Jako druhý příklad (omezený rozsah článku nedovoluje širší analýzu) uvádím situaci u vsi Opočinek, resp. té části, nazývané Opočeň Velký - vlastní Opočinek (Opočník Malý) byl původně asi jen nevelkou rybářskou osadou při Labi.¹⁷⁾ Usedlosti Velkého Opočně byly rozmístěny přibližně ve tvaru "okrouhlíce", jednoho z nejstarších typů, ovšem pozemky vykazují zcela pravidelné lánové dělení - zřejmě důsledek nového emfyteutického vyměření polnosti, podobné jako v roce 1330 u Chotouně. Vzhledem k tomu, že je zde výrazná disproporce mezi typem vsi (okrouhlíce) a situováním jádra plužiny (souvislý dlouhý úzký blok lánového rozměření pouze jižně od vsi), považuji za značně pravděpodobné, že při novém emfyteutickém rozměření původního sídliště došlo k podstatnějšímu zásahu do struktury plužiny, než jen k jejímu přerozdělení. Nové pozemky na jedné straně hlouběji zasáhly na jihu do starého lesa (část zůstala lesní půdні rezervou, s níž se zde setkáváme ještě v 19. století), na druhé straně byly původní polnosti na východě redukovány ve prospěch nově založených lánů na Důlku. Nové rozměření plužiny staré vsi Opočeň a "vysazení" sousední vsi Lány je možné klást do téže doby. Nasvědčuje tomu jak vzájemná systematická návaznost lánových pozemků obou vsí, tak i jméno mladší z obou obcí, bezprostředně odrazející okolnosti jejího vzniku.

V průběhu 13.-14. století se v důsledku cílevědomé arondace a vnitřní kolonizace poblíž Jezbořic vytvářel pozemkový komplex, jehož přibližný celkový rozsah známe od sklonku 14. století. Nejvýznamnějším pramenem z té doby je soupis biskupských manů z roku 1389.¹⁸⁾ Celkem pět dílčích lén je tu zahrnuto pod názvem "Districtus Jestborzicz": Smil má 15 kop grošů úroků ve vsích Opočeň, Barchov a Bezděkov (vždy po pěti kopách), Mstislav má rychtu v Jezbořicích, k ní dva lány polí, lázeň, krčmu, mlýn a třetinu peněz z vybraných pokut, Hereš má statek Čivice s tvrzí, dvorem, rybníky, lesy a mlýnem, Ješek z Vysoké, řečený Lánek má sedm a čtvrt lánů polí v Lánech, Hertvík z Lepějovic má dvůr poplužní se svým sídlem v Lepějovicích, dále mlýn a polovinu patronátního práva tamtéž, k tomu 2 kopy bez 10 grošů úroků v Crkani a 20 grošů úroků a dva dny ženské roboty v Bezděkově.

Districtus Jestborzicz
Dnylo hē xē ppaat consus in
opozima v. in Bezděkově a a in
Barchov v. ppaat
Hē arypław hē in lán in Jestborzicz
adjudicium baluc in talia apotidim
z hū dnavimy culparim
Hē hē ppaat hē media nullam
opozimoz
Hē hē armanym omra ppaat
& arlandim silvas.
Hē Jeps & vupsto dno lanch
hē in lán z vnu qle apat in
nulla lán
Hē hē arman & lypchowicz hē
omra allodialē in silvas ppaat
& arman
Hē hē in Crkani in ppaat
in) p ppaat hē in Bezděko
vnu p hē hē ibid silvas falas
p vnu dno
Hē hē arlandim in Lepějovic
hē media ppaat in ppaat

DRŽITELÉ DÍLČÍCH LÉN A ZÁSTAV V PŘEDHUSITSKÉM OBDOBÍ

Lepřovice (maný dvůr s tvrzí) + řena (C-řaň, Bezděkov)	Hervík z Lepřovic (-1378-1391)	hromadníci (1391-1393)	Václav z Lipolice (1393.)	Zvěři z Lepřovic (-1406-1420-)	léno obnoveno asi 1454
plat v Opočinku	Tomáš z Čivc (1397-1391)			eliminace dílčích urokových lén -1412-	zástava obnovena 1441-1442
plat 10 kop gr. (Bezděkov, Barchov)	Vilek (-1389)	Josi z Vojšperka, bisk. bair. (1391-1401)	Mikuláš Mráz, (1401.-)		
rychta v jezbořických s příslušenstvím	starší rychtář viz řaz (-1389-1397)	Matišova z Jezbořic (-1389-1397)	Mikuláš z Jezbořic (1397.-)	JINDŘICH LACMBOK Z CHLUMU -asi 1414-	
ZÁSTAVA JEZBOŘICE	BALTAZAR Z KAMENCE 1398.	BOČEK Z PODĚBRAD 1400.			léno obnoveno 1455
plat 15 kop gr. (Bezděkov, Barchov, Opočíně)	Smil z Barchova (-1389-1407)				
7 + 1/4 lánů v Lánech	Jáček Lánek z Pysoké (z Lánu, z Kechleš) (-1389-1412-)				
statek Čivc tvrz, dvůr, mlýn, ves aj.	Heraš starší z Čivc (-1389-1391.)	IVYZ	Vilém ml. Dubánek z Duban (-1420-1422-)		sloučené léno obnoveno 1456
	Tomáš z Čivc (-1361-1378-)	paří 400 hřiven	Frenc z Popovice (z Čivc) (-1404-1411)		
		spory	Jaroz ze Soběšína (z Chlumu, z Čivc) (1391-1416-)		
ZÁSTAVA DŘEVČICE	BENEŠ Z CHOUSTNÍKA asi 1400.		JAN Z CHOTĚNIC 1412.		zástava obnovena 1437
ZÁSTAVA CHOTOUŇ	BOČEK Z PODĚBRAD 1400.				zástava obnovena 1437

Kromě výše uvedených pěti lén nejsou v soupise zapsána manství, o která se právě tehdy vedly spory. Je to plat 10 hřiven ve vsích Bezděkov a Barchov, na který si po smrti posledního mana Vítka činil biskup nárok, a část Čivc s dvorem poplužním a lesy, jejíž lenní držitel Vilémek z Čivc také zemřel. Později se ještě hovoří o části vsi Opočinek v souvislosti s manstvím Tomáše z Čivc.¹⁹⁾ Stejně tak k roku 1389 nenacházíme ve výše zmíněném soupise ves Chotouň. Vysvětlení bych nehledal v nepřesnostech evidence - do soupisu manů byli psáni ti, kdo složili předepsaný slib, přijali léno a byli v manském závazku vůči biskupovi. Proto zde nenalzáme nejen ona sporná léna, ale ani například vlastní Jezbořice s podacím kostelním a ostatním příslušenstvím újezdu (tj. těmi částmi zmiňovaných vsí, které nebyly součástí dílčích manství), ani ves Chotouň, neboť celý tento majetek biskup o rok dříve (1388) zastavil Baltazarovi z Kamence ("...unsere phlege und guter mit allin dorfern....", "...guter und phlege Jesboricz und Chotun und was dorzu gehoret...").²⁰⁾ Zástava ovšem nepředstavovala lenní závazek, proto se tento majetek neobjevuje v soupise biskupských manů.

Chybí zde i další (a vlastně poslední) majekový přírůstek olomouckých biskupů v Čechách - statek Dřevčice (okr. Praha-východ), koupený v roce 1382 od Jindřicha z Bělé, synovce biskupa Petra, řečeného Jelito. Obsahoval v Dřevčicích tvrz, dvůr, celou ves a podací kostelní a část sousední vsi Popovice.²¹⁾ Důvody této koupě nebudou dány zřejmě pouze zmíněným příbuzenským vztahem. Dřevčice, ležící nedaleko Prahy mezi Brandýsem n.L. a Jenštejnem, byly opět (podobně jako Jezbořice a Chotouň) využívány jako potřebné zázemí na cestách. Ostatně přímo v Dřevčicích zemřel roku 1397 olomoucký biskup Mikuláš z Rizburka. Předpokládám tedy, že ani Dřevčice v roce 1389 nebyly dílčím lénem - ostatně již kolem roku 1400 je biskup Jan Mráz zastavil Benešovi z Choustníka a roku 1412 Jankovi z Chotěnic.²²⁾

Nevelký jezbořický újezd, jak jeho podobu můžeme v hrubých rysech rekonstruovat na sklonku 14. století, představuje zajímavý konglomerát dílčích lén různého druhu a rozsahu, promísený alodními majetky místního rytířstva a zástavami. Naznačuje nám složitost majetko-právních vztahů na českém venkově v předhusitském období a zároveň upozorňuje na nutnost opatrného hodnocení feudální pozemkové držby na základě retrospektivní analýzy. Vždyť přestože se díky pernéjšanským kopiářům z 16. století dochovalo pro oblast Pardubicka úctyhodné množství pramenů z 15. století i starších, tak na jejich základě (nebyť archiválií z Kroměříže) bychom mohli mylně předpoklá-

dat, že jezbořické léno tvořilo již v předhusitské době kompaktní pozemkový majetek, jak jej prezentují zástavní listiny z počátku čtyřicátých let 15. století. Je však otázkou, nakolik je pro daný region struktura jezbořického újezdu koncem 14. století reprezentativní. Přeci jen zde šlo o zcela jinou situaci, než v případě sousedních větších církevních majetků (např. klášterů opatovického a sezemického aj.), rozkládajících se v bezprostředním okolí sídel svých vrchností.²³⁾

U jezbořického újezdu nás budou nejvíce zajímat dílčí léna, jejichž škála je opravdu pestrá. Předpokládáme, že vojenské povinnosti, které leníkům z jejich postavení vyplývaly, se měly realizovat případnou obranou zdejšího biskupského majetku, protože operativní výjezdy několika málo ozbrojenců až na Moravu nemohly mít praktický smysl. Tomu odpovídá skutečnost, že mnozí z doložených držitelů dílčích lén měli své alodní majetky v nejbližším okolí. Biskupové si tedy systematicky zavazovali své sousedy, aby v nepokojných dobách alespoň snížili pravděpodobnost plnění své majetkové enklávy, kterou jinak nemohli pro její velkou vzdálenou efektivně ochraňovat. Pouze v případě Ješka z Bezděkova (-1378-) a Smila z Barchova (-1389-1407) nemáme doklady o tom, že by jim v okolí patřil nějaký další majetek (pokud se je ovšem v budoucnu nepodaří identifikovat s jinými osobami stejného křestního jména z okolí, což soudobá nestálost v užívání predikátů nevylučuje). Jejich titulace napovídá, že mohli "sedět" na dvorech ve zmíněných vsích; nelze dokonce ani vyloučit, že šlo o dílčí alodní majetek (podobně jako ve vsi Lány).

Dílčí léna v jezbořickém újezdu, jak jsou přehledně uvedena v roce 1389 a jednotlivě i v letech předcházejících či bezprostředně následujících, naznačují, že proces jejich formování zdaleka nebyl ukončen. Různorodost manství též napovídá, že i k jejich vzniku zřejmě došlo rozdílnými cestami. Nalézáme zde celkem sedm různých druhů dílčích lén:

1. pozemkové léno:

Poprvé je zmíněno roku 1389 - Ješek Lánek z Vysoké drží sedm a čtvrt lánů polí ve vsi Lány. Je otázkou, zda v této době šlo ještě pouze o zemědělské pozemky, nebo jen v popisu obsahu léna přetrvávala stará forma (snad z doby emfyteutického založení vsi, jak napovídá její jméno i rozbor plužiny), mající ve skutečnosti již jiný obsah. Druhé variantě spíše odpovídá fakt, že v roce 1412 je totéž léno uvedeno jako svobodný lán (později

zmiňovaný jako poplužní dvůr) a 6 kop grošů ročního platu. Z částí původních sedmi a čtvrt lánů si tedy nejspíš jejich uživatel vytvořil vlastní dvůr, na zbytku bylo zřízeno několik rustikálních usedlostí, jejichž hospodáři odváděli příslušnou rentu Ješkovi, ale jinak byli poddáni biskupovi, event. zástavnímu držiteli statku. Proto se ves Lány objevuje v zástavách celého jezbořického zboží, přestože vzhledem k celkovému půdnímu fondu nepředpokládám, že by ona biskupovi náležející část vsi byla nějak podstatně větší, než právě oněch původních sedm a čtvrt lánů. Transformace pozemkového léna v dvůr a úrok vyhovovala i z toho důvodu, že Ješek a jeho potomci sídlili na své "svobodné" tvrzi v Krchlebích, nalézající se v bezprostředním sousedství Lánů.

Ješek Lánek z Vysoké, později psaný jako Ješek Lánek z Lánů a po získání Krchleb (r. 1407 po smrti Tomáše z Čivic v Horkách a Krchlebích) i jako Ješek Lánek z Krchleb, držel biskupské léno v Lánech n.D. velmi dlouho. 23. dubna 1407 přikoupil od Smila z Barchova i jeho manství (roční plat v Bezděkové, Barchově a Opočinku v celkové výši 15 kop grošů), což biskup zakrátko potvrdil (převod je vlastně formulován jako "odnětí" léna Smilovi a jeho postoupení Ješkovi). V soupisu biskupských leníků z roku 1412 proto figuruje Ješek Lánek z Krchleb s celkovým lénem, čítajícím jeden svobodný lán v Lánech n.D. (zřejmě jeho dvůr, obhospodařovaný ze sousední krchlebské tvrze) a celkový plat 21 kop grošů. Ve výše zmíněné formě bylo manství v Lánech n.D. v podstatě obnoveno i v pohusitské době.

Část vsi Lány byla již na sklonku 14. století alodem a patřila Zvěstovi, zeti lepějovického mana Hertvika (viz níže). Protože obě části vsi byly k pozdějšímu pernštejnskému panství Pardubice připojeny na přelomu 15.-16. století různým způsobem (a jsou tedy ještě na počátku 16. století odlišitelné), lze detailně rekonstruovat, konkrétně které usedlosti vznikly z oněch sedmi a čtvrt lánů z roku 1389. Přestože půjde o poměrně pracnou a časově náročnou retrospektivní historicko-geografickou analýzu, domnívám se, že může přinést jedinečný příklad struktury původně kolonizační vsi v zemědělském Polabí, v níž se prolínala alodní a lenní držba, navíc provázená těsnou blízkostí dnes již zaniklé vodní tvrze (Krchleby). Obdobných možností máme v Čechách vzhledem k nedostatku písemných pramenů jen poskrovnu.²⁴⁾

půhonů k manskému soudu (executor, půhončí), patřil mu zde i nezanedbatelný alodní majetek, vklíněný do biskupské enklávy (krchlebský statek, vysoká).²⁵⁾

3. robotní léno:

Robotní povinnost se jako samostatná součást léna objevuje jen v jediném případě. Šlo o dva dny ženské roboty z Bezděkova, náležející k lepějovickému manství Hertvíka z Lepějovic na přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století. Vzhledem k tomu, že Hertvíkovi náležel v Bezděkové ještě úrok 20 grošů, není vyloučeno, že obě formy renty se vztahovaly k jedné usedlosti, k níž ovšem Hertvík neměl vrchnostenský vztah. Počátkem 15. století, podobně jako výše uvedená úroková léna, se robotní povinnost jako zvláštní obsah manství ztrácí.²⁶⁾

4. peněžní pohledávka:

Vyjimečná forma léna, vyřizující se na Jezbořicku jen v jediném a atypickém případě. Při drobení rodinného léna rytířů z Čivic na přelomu 14.-15. století se bez bližších souvislostí objevuje podíl 400 hřiven, zapsaný Frenclovi z Popovce (z Čivic) ve formě manství na této vsi. Frencl byl synem nechvalně známého Ješíka z Popovce a na Vildštejně, který byl roku 1385 titulován jako Ješek z Čivic, stejně tak i roku 1406. Nevylučují nějakou příbuzenskou vazbu, v jejímž důsledku Ješík z Popovce získal usedlost v Čivicích (véno?), na které později "seděl" i jeho syn Frencl (1404: Frencl z Popovce, seděním v Čivicích), stejně nepokojný válečník jako otec. Alespoň soudy, které proti němu vedli jeho sousedé - "spolumanové" u manského soudu v Kroměříži (k žádnému se Frencl nedostavil), o lecčems napovídají. Bohužel nevíme přesněji o čem šlo, víme o sporu s Pešíkem z Rozhovic (1406), s Vilémem Dubánkem z Čivic (1409, ve stejné době vystupoval tento Vilém jako prostředník při sporech o pšičický majetek jakožto odumrti po Frenclově otci Ješkovi), Herešem z Čivic a jeho sestrou Eliškou (1411) a nakonec nejzajímavější spor (právě o Frenclův podíl 400 hřiven) s Vilémem Dubánkem z Duban (z Čivic) z roku 1411. Soudní pře je zajímavá tím, že rozsudek se dochoval v paralelní verzi latinské a české a může posloužit jako vhodný srovnávací pramen; z textu vyplývá, že soud v tomto případě zřejmě rozhodl částečně v rozporu s přáním samotného biskupa ("... Manové našli: Poněvadž pan Vilém Dubánek ku prvému, druhému i třetímu právu stál a Frencl

nestál, teda pan Vilém Dubánek má býti zveden na 400 hřiven grošův na zboží Frenclova, ač [jest] list třetí kňjéže, jež po súdu vzdaného a po orteli nalezeném, ješto některaký posel Frencluov ukázal. Neb podle prvého ortele manové chtějí ostati, a ten ortel vynosil Břeněk z Rysemberka ode všech nanov svrchupsaných ..."). Peněžní pohledávka by sama o sobě asi nebyla příliš lákavým důvodem pro přijetí lenního závazku, proto se domnívám, že svému držiteli přinášela odpovídající roční úroky. 11. března 1413 prodal Vilém zmíněných 400 hřiven (opět jako biskupské léno) za 100 kop grošů v hotovosti svému čivickému spolumanovi Jarošovi ze Soběšina (z Chlumu, z Čivic). Později, po opětovném spojení celého čivického léna v rukou Dubánků z Duban, se již zmíněná pohledávka nikdy samostatně neuvádí.²⁷⁾

5. lenní rychta:

Samostatným lénem byla i lenní rychta v Jezbořicích s dalším příslušenstvím: dva svobodné lány v Jezbořicích, mlýn ve Veselé, krčma v Dlouhé Vsi (Jezbořicích), lázeň a třetina peněz z rychtářem vybraných pokut. Je značně pravděpodobné, že uváděný rozsah práv, náležejících k jezbořické rychtě, pochází z doby vysazení této vsi nákupním právem. Evidentní analogií je zde Řehákova rychta v Chotouni, uváděná při emfiteuzaci této vsi roku 1330. Jistá časová souvislost je zde dosti pravděpodobná, neboť jezbořická dědičná rychta je poprvé zmíněna v roce 1363 již jako odumřelé léno po rychtáři Janovi. Tehdy biskup rychtu udělil Marešovi Kotlovi z Jezbořic, zakladateli další linie dědičných rychtářů. Po Marešovi se na rychtě objevuje roku 1372 Jan Kotel z Jezbořic, zřejmě jeho syn. Známe i další členy rodiny: Marešova vdova Anežka zemřela před 3. červnem 1377, kdy bylo jakožto královská odumřtí prověřáno její véno, které měla na zboží Havla z Benešovic, čemuž odpíral Jan ze Štěpánova. Sestrou Janovou byla Bohunka, které jakožto setře rychtáře spolu s jejím mužem Ješkem zapsal 28. prosince 1377 olomoucký biskup na rychtě v Jezbořicích véno 50 hřiven, hřivnu po 64 groších. Vzhledem k doloženým pohledávkám na okolních statcích můžeme tedy předpokládat, že i jezbořičtí rychtáři patřili svým původem k místní drobné rytířské šlechtě. Dalším lenním rychtářem je zde roku 1389 Mstislav z Jezbořic, rozsah léna je stejný, jako r. 1363 (ovšem již se stotožněním někdejší vsi "Longa Villa" s částí Jezbořic). Po Mstislavově smrti převzal roku 1397 rychtu Mikuláš z Jezbořic, zřejmě syn výše zmíněného (?) Ješka.

Do zástavy jezbořického statku z roku 1400 není ještě příslušenství rychty pojato, ale v zástavě Jindřichovi Lacmbokovi z Chlumu z doby okolo roku 1414 již pravděpodobně ano (mlýn na Veselici = Veselé), můžeme-li se spolehnout na hodnověrnost retrospektivně formulovaných listin z pohusitské doby (viz níže). Předpokládám tedy, že užítky, plynoucí z rychty, byly redukovány na počátku 15.století ve prospěch zástavních držitelů statku, stejně jako tomu bylo v případě dílčích úrokových lén.

Později v 15.století se již rychta mezi dílčími lény neobjevuje. Až roku 1465 si dal rychtářské výsady znovu potvrdit Jan Veselský z Veselí. Smysl tohoto aktu není zcela jasný, snad šlo biskupovi o posílení vlivu na tehdy Bochovcovi zastaveném jezbořickém újezdu. Však také toto "obnovení" lenní rychty nemělo dlouhého trvání, přesněji řečeno v pozdějších převodech majetku z poslední třetiny 15.století o ní není ani zmínka.

Kromě lenního rychtáře je v Jezbořicích vyjimečně doložena i osoba místního purkrabího, kterým byl v srpnu 1391 jakýsi Jan. V souvislosti s purkrabím je jedinkrát zmíněna i tvrz v Jezbořicích ("... purgraviu municionis Jestiboricz ..."). Z toho usuzují, že purkrabím byl v tomto případě myšlen správce tvrze, která zde mohla být v oné nepokojné době vybudována. Její stavba i ustanovení funkce purkrabího mohlo souviset s nedávnou významnou změnou v postavení jezbořického statku, mám na mysli jeho zástavu z roku 1388.

V jednom z četných sporů u manského soudu v Kroměříži se objevuje i pojem "manové z Jezbořic" ("... feodalibus de Jestborzicz ...", nedostavili se v roce 1406 k projednávání pře mezi Pešíkem z Rozhovic a Frenclínem, synem Ješka z Čivic). Z kontextu je však zřejmé, že tím nejsou míněni uživatelé dalších dílčích lén v samotných Jezbořicích, ale bližší nespécifikování lenic z jezbořického distriktu. 28)

6. manský dvůr s feudálním sídlem (tvrzí),

případně s dalším příslušenstvím, ale bez rustikálních usedlostí, tj. bez vlastních poddaných. Takové léno držel v letech -1378-1391 Hertvík v Lepějovicích. 11.července 1378 jej pohnal před manský soud Ješek z Bezděkova kvůli dvaceti kopám grošů (vykonavateli púhonu byli Tomáš a Hereš z Čivic), které musel dle rozhodnutí téhož soudu ze září 1378 Ješkovi vyplatit. Podruhé se Hertvík uvádí 15.března 1389 spolu s Vilémem z Čivic jako vykonavatel púhonu Petra, kanovníka olomouckého kostela, proti Herešovi

z Čivic a Janovi Lánkovi z Vysoké, téhož roku figuruje Hertvík i v soupise biskupských manů. Rozsah jeho léna známe ze zpráv z let 1389, 1391 a 1393. Hertvík užíval v Lepějovicích zřejmě opevněný dvůr s poplužím (tvrz je výslovně uvedena až u jeho následovníků roku 1412), mlýn a pobíral nevelkou feudální rentu ze vsí Crkané a Bezděkova. Z roku 1391 je u tohoto manství doložena zajímavá hromadnická smlouva: Hertvík se svým synem Mysliborem dávají do společného majetku své lepějovické léno (rozsah jako v soupise manů z r.1389), Hertvíkův zeť Zvěst (titulovaný v říjnu téhož roku při jiné příležitosti již jako Zvěst z Lepějovic) se připojuje se svým svobodným majetkem ve vsi Lány, všichni tři mohou po sobě navzájem dědit. Spolčení lenního a alodního majetku musel biskup potvrdit, proto byla dohoda zapsána do desk manských v Kroměříži. Stejný zápis (dnes nedochovaný) byl proveden i v deskách zemských. Motivace zmíněné hromadnické smlouvy je nasnadě - šlo o zachování majetku v rodě, o vyloučení jeho ztráty odúmrtí. Odstrašujícím příkladem tu byly právě se završující marné soudy čivických manů, kteří v té době pod záminkou odúmrtí o část rodového majetku přišli. Hromadnická smlouva o Lepějovice a Lány neměla dlouhého trvání. Už v roce 1393 Hertvík a Myslibor lepějovické léno prodali Václavovi z Lipoltic. Později jej sice získal opět zmíněný Hertvíkův zeť Zvěst, který se zde jako Zvěst z Lepějovic objevuje v letech -1406-1420-, manství však již bylo zmenšeno o rentu z Bezděkova a Crkané²⁹): obsahovalo jen tvrz a dvůr v Lepějovicích s dalším drobným příslušenstvím. V tom rozsahu bylo obnoveno i v pohusitské době.

7. lenní rytířský statek:

Lenní rytířský statek s tvrzí, dvorem, vlastní poddanskou vsí a dalším příslušenstvím nacházíme na Jezbořicku opět pouze v jediném exempláři. Léno v Čivicích zřejmě po majetko-právní stránce navazuje na čivicko-žerotické léno, zmiňované zde v roce 1264, byť zřejmě došlo k redukci jeho rozsahu (předpokládaná kolonizace na sever od Čivic v prostoru vsi Lány, kam až zřejmě část čivického léna r.1264 sahala, neboť jeho součástí se tehdy stal i bližší neurčený mlýn na Labi). V letech -1361-1378- se tu uvádí Tomáš z Čivic, někdy v osmdesátých letech 14.století bylo manství formálně rozděleno na dva díly mezi jeho syny Hereše a Viléma. Celá tři předhusitská desetiletí se pak o Čivice vedly neustálé spory a léno se tříštilo na větší či menší počet dílů.

Po smrti zmíněného Tomášova syna Viléma (+ před rokem 1389) vyhlásil biskup polovinu původního čivického léna za odúmrť. Hereš nechtěl tak snadno o majetek po bratrovi přijít a argumentoval, že Čivice byly nedilným lénem všech tří zmínovaných (Tomáše a obou synů). Tudiž se po bratrově smrti nemusel o jeho dědictví u biskupa, jakožto lenního pána, hlásit, protože lenní závazek již jednou přijal. Při prohrál a dokonce i jeho matka Kateřina přišla o svých 160 kop grošů, zapsaných jí před rokem 1361 od zemřelého Tomáše jako věno na Čivicích - údajně pro nedostatek důkazů (ač se oprávněnost tohoto nároku dá prokázat na základě dochovaných pramenů ještě dnes). 3. února 1390 vynesl Hecht z Mirova rozsudek, kterým Hereš ztrácel nárok na majetek svého zemřelého bratra, polovinu Čivic s dvorem poplužním a lesy. Takto násilně získanou polovinu Čivic daroval biskup v letech 1390-1391 postupně několika feudálům ze svého okolí. Dochovaly se tři darovací listiny: 26. září 1390 postoupil biskup zmíněnou odúmrť společně Pročkovci z Volfesperka, Heršovi, synu Majnuše z Mělic, Jaroslavovi ze Soběšína a Janovi z Kunšáku. O čtvrt roku později, 5. prosince 1390, předal totéž léno samotnému Jaroslavovi ze Soběšína (z Chlumu, z Čivic) a konečně 18. července 1391 manství rozšířil i na Jaroslavova bratra Markvarta ze Soběšína.

Herešovi z Čivic zůstala druhá polovina původního čivického statku, na které 5. října 1391 zapsal své manželce věno 150 kop grošů. Z přelomu 14.-15. století písemné zprávy chybí. Víme jen, že v letech 1399-1400 si po smrti Jiřika z Máteřova činili nárok na jeho alodní dědictví bratři Jan, Petr a Hereš z Čivic, zřejmě synové výše uvedeného Hereše, nazývaného již roku 1390 Hereš starší z Čivic. Spor se účastnil i Vilém Dubánek z Duban, čivičtí bratři však svou při prohráli.

K roku 1412 se v seznamu biskupských manů objevují Čivice rozděleny na tři části. Jednou je ona polovina původního léna, tehdy již v držbě bratří Petra a Hereše z Čivic (nejstarší Jan již zřejmě zemřel), druhou část držel Jaroš s Chlumu (ze Soběšína, z Čivic). Před rokem 1409 se ze bližší nejasných okolností z původního čivického léna vydělila jako samostatné manství místní tvrz (třetí manství v Čivicích k roku 1412), držaná Vilémem starším, řečeným Dubánkem z Duban, který si roku 1411 vysoudil i Frenclův plat 400 hřiven.

Ke spojení Čivic v rukou Dubánků z Duban došlo zřejmě krátce před husitskou revolucí, ovšem ani tento proces se neobešel bez soudních sporů. Rozsáhlý soudní spor máme doložen z března 1416. Nevíme sice přesně o co

šlo, ale ze souvislostí je zřejmé, že tehdy ještě existovalo rozdělení Čivic na tři léna stejných držitelů, jako v seznamu manů z roku 1412. K manskému soudu tehdy pohnal Dubánek z Bělečka paní Kateřinu a pannu Markétu, sestry z Čivic, púhону odpíral Zikmund Anděl z Čivic (z Ronovce), nejspíš manžel Kateřiny, s tím, že se s Dubánkem dohodne. Do sporu se také dostali Hereš z Čivic s Jarošem z Čivic; manský soud rozhodl, že Hereš má Jaroše pohnat k prvnímu právu manskému. Dne 18. září 1420 pohnal olomoucký biskup Jan XII. Viléma Dubánka k manskému soudu ohledně statku Čivice. Kladl mu za vinu, že majetek drží neoprávněně, protože jde o odúmrť, "spadlou" na biskupa ("... Beneš z Ruského knieze /j/ménem opoviedal na manstvie Čievice [Czyehwicze], ješto Vilém Dubánek držíe, že na Jeho Milost spadlo právu odúmrtie ..."). Těžko říci, zda šlo o převod mezi Vilémem starším a jeho bratrem Vilémem mladším, nebo zda se zde odráželo právě ono soustředění někdejších částí léna do rukou jednoho držitele. Znění manských listů z pohusitské doby naznačuje, že v této době již skutečně Dubánek držel celé původní manství Tomáše z Čivic v rozsahu z doby před rokem 1389. Vilém se ovšem tehdy do Kroměříže ani k prvnímu, ani k druhému termínu (7. dubna 1422) nedostavil. Válečné události husitských dob pak biskupské záznamy na řadu desetiletí přerušily. 30)

Obdobné majetkové spory mezi biskupem a jeho leníky, které jsou doloženy v Čivicích, známe i z dalších manství jezbořického újezdu. Po smrti mana Vítka (+ 1389) vznikla rozepře o plat 10 hřiven z Barchova a Bezděkova. Odúmrť byla povolána 12. ledna 1390 a činil si na ni nárok Pešík z Rozhovic. Své právo však údajně nemohl prokázat, nakonec se k soudu nedostavil a tak přirozeně neuspěl. Jeho nárok byl po proslovu biskupského dvorního maršálka Jošta z Volfesperka 16. listopadu 1390 zamítnut a biskup zmíněný úrok postoupil právě zmíněnému Joštovi, který jej jakožto léno pobíral v letech 1391-1401. Další biskup Jan Mráz týž úrok dokonce převedl na svého vlastního bratra Mikuláše Mráze, hejtmána hradu Mirova (1401). Na tomto případě je kořistnický charakter biskupských "odúmrťí" nejzřetelnější.

O úrokové léno v Opocínku se na přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století soudil i Tomáš z Čivic (nebyl totožný se stejnojmenným otcem zmíněných Viléma a Hereše, zemřel až r. 1407 a jeho alodní majetek v Krchlebích získal Ješek Lánek). 28. srpna 1391 žaloval biskup Tomáše, že majetek v Opocínku drží neoprávněně, protože se o něj nepřihlásil do roka a do dne k manství. Tomu Tomáš odporoval, tvrdil, že se před uplynutím lhůty o man-

ství přihlásil, a to v Praze a v Jezbořicích (!). Dokonce uvedl svoje svědky, Hereše z Čivic, Hertvíka z Lepějovic, Lánka z Lánů a Mstislava z Jezbořic, tedy skoro všechny jezbořické many. Spor se ještě protáhl, nakonec biskup držbu léna v Opočinku s určitými podmínkami povolil, ovšem až po zásahu dalšího z Tomášových lenních pánů, Jana z Žampachu. Z časových a věcných souvislostí nevyklučují, že zmíněný Tomáš mohl být (stejně jako níže uvedení Vilém a Hereš) synem mana Tomáše z Čivic (+před 1389) a že se zde odráží dělení rodového majetku: nejstarší (?) Tomáš zdědil po otci alodní tvrz Krchleby, majetek v Horce a lenní plat v Opočinku, event. další majetek, zbylí synové Vilém a Hereš si mezi sebou na rovný díl dělili čivické léno.³¹⁾

Kromě lení rychty v Jezbořicích (event. i tvrze tamtéž, zmiňované však jen k roku 1391) byla tedy v předhusitské době na jezbořickém újezdu jen dvě drobná feudální sídla - tvrze v Čivicích a v Lepějovicích. V obou případech šlo o manství, která si, jak vyplývá z dalšího líčení, stále zachovávala relativní samostatnost a později se od biskupského statku (každé svým způsobem) separovala. Zůstala zachována i v době evidentní záměrné redukce dílčích lén, doložené na Jezbořicku v prvních desetiletích 15.století. Tato redukce zřejmě souvisela se zástavou celého komplexu jiným feudálům. Již jsem zmiňoval převod z roku 1388, kdy Baltazar z Kamence získal jezbořický statek s příslušnými vesnicemi a právy (zřejmě právě kromě oněch dílčích lén z rejstříku z roku 1389) a ves Chotouň. V roce 1400 byla zástava převedena na Bočka z Poděbrad, a to jak v případě vsi jezbořického újezdu (za 400 kop), tak i Chotouně (za 170 kop). Někdy v polovině druhé dekady 15.století získal zástavu jezbořického újezdu za bližší neznámých okolností Jindřich Lacmbok z Chlumu. V té době byl zastaven i dřevčický statek (asi 1400 za 320 kop Benešovi z Choustníka, od roku 1412 za 680 kop Janu z Chotěnic).

Lze tedy konstatovat, že v posledních letech před husitskou revolucí se vztah olomouckých biskupů k jejich pozemkové enklávě v Čechách výrazně změnil. Systém dílčích nevelkých lén, jimiž k ochraně svého vzdáleného zboží připoutávali drobnou zemanskou šlechtu z okolí, se zřejmě v nepokojné době na počátku 15.století neosvědčil. I východní Čechy tehdy pustošily rozbroje mezi místními feudály a skupiny loupeživých rytířů. Zástavou celého majetku získávali biskupové tak potřebné peníze na hotovosti, do jisté míry si i zavázali vlivné osoby, kterými kupříkladu Boček z Poděbrad či

Jindřich Lacmbok byli. Za nové situace ovšem ztratila dílčí manství náležitý efekt a jejich obsah (zvláště u úrokových lén) byl příliš lákavý, než aby mohl zůstat nepovšimnut. Proto onen tvrdý a nekompromisní přístup biskupů vůči vlastním vazalům - výnos z oněch manství bylo třeba postoupit významnějším spojencům.³²⁾

* * *

I když byly v průběhu husitské revoluce vazby mezi biskupy a držiteli jejich českých manství zpřetrhány, z textů lenních listin, obzvláště z rovaných (částečně i retrospektivně) v polovině 15.století, vyplývá, že struktura tehdy fixovaná do značné míry odrážela stav, který se zde vytvořil již těsně před revolucí. Narušení lenní kontinuity je zdůvodňováno "... pro léta válečná minulá, kteráž jsou pohřjéchu v českéj a v moravskéj zemi trvaly...". Ovšem ve všech případech, kdy došlo k formálnímu obnovení manství (i zřejmě pod tlakem majetkové revize v době Jiříka z Poděbrad), byly záměrně hledány vazby na poslední - z hlediska lenního práva ještě platné - převody, vesměs z předhusitské doby.

V polovině 15.století nalézáme majetek olomouckého biskupa v Čechách rozdělen do tří zástav (jezbořický újezd na Pardubicku, dřevčický statek u Prahy a Chotouň na Kolínsku) a tři dílčích lén u Jezbořic (Čivice, Lepějovice a Lány n.D.). U všech šesti zmíněných případů shledáváme podstatné rozdíly v jejich reálném obsahu a formě závislosti na olomouckém biskupství. Každý z nich se také vyvíjel více či méně odlišně. Proto při jejich sledování volím diachronní pohled a stručně shrnu jejich vývoj v pořadí, v jakém buď ztratily charakter samostatného majetku (léna) či se vymanily ze závislosti na vzdálené Olomouci: Chotouň (1463), Lány n.D. (po 1464), Lepějovice (po 1464), Dřevčice a Jezbořice (po 1586) a Čivice (1591).

I. CHOTOUŇ: Tento majetek byl již od samého počátku 15.století pevně spjat s poděbradským panstvím. Původní zástava Bočka z Kunštátu z roku 1400 byla v modifikované podobě obnovena v roce 1437. A konečně v roce 1463 se Jiří z Poděbrad dohodl s olomouckým biskupem Protázem o směně Chotouně za ves Dražejovice u Vyškova ("...bonorum ville Chottun site in regno nostro Boemie inter civitatem Coloniam et castrum nostrum Podiebrad..."). Jako dědičný majetek se tak Chotouň stala součástí panství Poděbrady.³³⁾

II. LÁNY NA DŮLKI: Jedním ze tří jezbořických lén v pohusitské době zůstalo manství Jana Žáka z Krchlebs. Tento Jan byl zřejmě potomkem výše uvedeného. Ješka Lánka z Vysoké (z Lánů, z Krchlebs) a dědičné léno v Lánech mu zde bylo obnoveno v roce 1455: poplužní dvůr, osm hřiven platu a bližší nespécifikované poustky. Na tento majetek si ovšem činili nárok i bratři Jan a Petr z Lepějovic, o nichž ještě níže bude řeč. Jan Žák se mezi biskupovými many objevuje ještě roku 1461. V roce 1462 prodal bratřím Janu a Jiřímů z Ohnišťan vlastní alodní majetek, který mu v sousedství náležel (tvrz Krchleby s dvorem poplužním a mlýnem, ves Vysoká = Veselá, pět kmetcích dvorů a mlýn v Popkovicích, dva kmetcí dvory v Habřině). Je poměrně logické, že někdy v té době se zbavil i drobného léna. Prodál je týmž bratřím z Ohnišťan, což biskup formálním převodem léna z 21. ledna 1464 potvrdil (8 kop platu a dvůr ve vsi Lány). Později se biskupská část vsi Lány (díl vsi byl "svobodným" zbožím již v předhusitské době, viz hromadnická smlouva lepějovických manů z r. 1391) uvádí vždy již jen jako součást hlavní jezbořické zástavy, s níž zřejmě někdy na počátku šedesátých let 15. století splynula. Nejasná zmínka o původně manské části Lánů se objevuje ještě roku 1518 při sporu Václava ze Zher s městem Chrudimí (viz níže).³⁴⁾

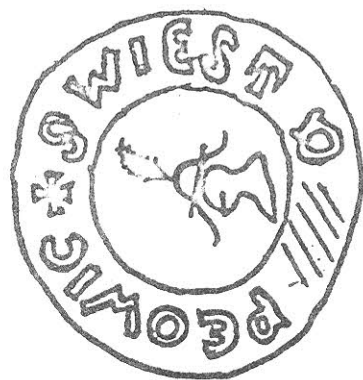
III. LEPĚJOVICE: Manský list na Lepějovice (tvrz, dvůr, dva rybníky a ostatní příslušenství) byl vystaven roku 1460. Obnovovalo se jím manství Petrovi z Lepějovic a jeho bratrům Janovi, Bohuňkovi a Zdeňkovi. Podle znění zmíněného listu Petr držel léno po svém nejmenovaném otci,³⁵⁾ který je zakoupil kdysi od Zvěsta z Lepějovic (tedy biskupského mana z předhusitské doby). Jistou smlouvu sepsal Petr z Lepějovic s biskupem Bohušem již dříve, ale ta se v důsledku válečných událostí nedochovala. Situaci v Lepějovicích vhodně dokreslují nejstarší dochované doklady o alodní části vsi. I když se zprávy o ní ze starší doby nedochovaly, předpokládám její existenci již v předhusitské době, což odpovídá konstantnímu rozsahu nevelkého léna. V první polovině 15. století patřil zřejmě alespoň díl "svobodné" části vsi rytířům z blízkých Svinčan. Bohuněk ze Svinčan přikoupil někdy na přelomu dvacátých a třicátých let 15. století od Zvěsta z Lepějovic i biskupské léno s tvrzí a začal se psát jako Bohuněk z Lepějovic. Po jeho smrti (+1454) se synové o dědictví rozdělili. Plnoletými byli jen dva nejstarší (Jan a Petr, ti také vystupovali roku 1455 ve sporu o manství v Lánech n.D.). Jan se ujal alodní části otcovského dědictví, Petr přijal léno, zápisy však byly psány

na všechny čtyři bratry, aby se vyhnuli ztrátě majetku odúmrti. Pravděpodobnost výše uvedené rekonstrukce naznačují údaje z roku 1464. Tehdy oba bratři (Jan a Petr) zemřeli, a protože se neuvádějí ani zbylí dva sourozenci, zřejmě ani oni již nebyli mezi živými. V Lepějovicích se toho roku v jednom časovém bodě objevily dvě odúmrti: královská (alodní část vsi) a biskupská (léno). Vesníci získali jako celek bratři Václav a Michal Voděradové ze Sekyřic, kterým bylo postoupeno jak léno (v rozsahu jako roku 1460 Petrovi z Lepějovic: "... tvrz Lepiovic s dvorem poplužním, se dvěma rybníky a s jiným se vším příslušenstvím, což k tomu manství od starodávna příslušelo ..."), tak alodní díl vsi (pět rustikálních dvorů v Lepějovicích, z nich dva pusté, rybníček s hájkem v Čamostku, louky zvané Ostrov, k alodnímu dílu Lepějovic dále náležel ve vsi Valy jeden pustý rustikální dvůr a roční plat 20 grošů z krčmy a celá ves Luhy).³⁶⁾ Bratři z Voděrad byli nejspíše i kupci podacího kostelního v Lepějovicích, jehož prodej (jakožto alodního zboží) je ne zcela jasně zmíněn v roce 1465.³⁷⁾

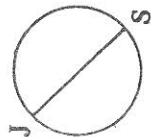
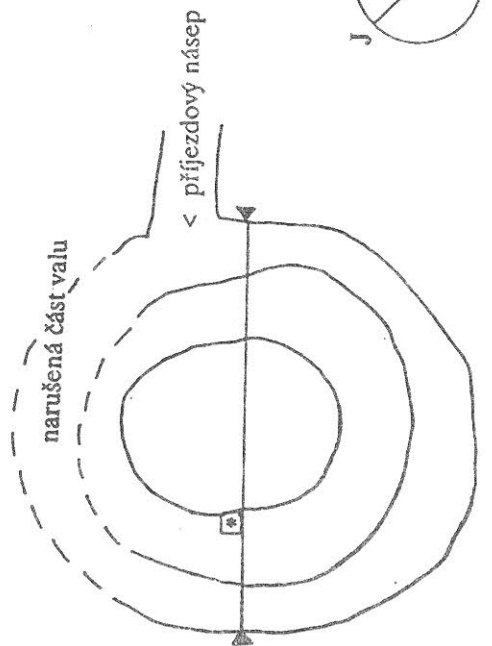
V průběhu 15. století se objevuje v souvislosti s Lepějovicemi ještě jedna rodina místní drobné šlechty, u níž jsou však vztahy k této lokalitě ne zcela jasné. Jan z Volféřova dal 11. června 1407 zapsat do desk zemských plat 50 kop grošů na své dědičné vsi Ůlibice na Jičínsku svému synu Janovi společně se Zvěstem z Lepějovic (zetěm lepějovického mana Hertvika a pozdějším držitelem lepějovického léna v letech -1407-1420-). Snad byli Volféřovští příbuzní s bratry Joštem z Valů a Tůmou z Choltic, kteří "seděli" na přelomu 14.-15. století (-1398-1405-) na svých zemanstvích v těsné blízkosti Lepějovic a nosili dle dochovaných pečeti na svém štítě vlčí hlavu - víme o nich i ze známého Joštova reversu Rožmberkům z roku 1401. Výše zmíněný Jan, syn po později zemřelém Janu z Volféřova, je však roku 1454 titulován jako Jan z Lepějovic, když své dědictví ze zápisu z roku 1407 (50 kop grošů v Ůlibici) převedl na Machnu, vdovu po Bohuňkovi z Lepějovic, a na Jana Kovače z Vinař. Předpokládám tedy, že i rytíři z Volféřova měli na alodní části Lepějovic v polovině 15. století nějaké majetkové nároky, byť nejsou prameny doloženy. Mohlo jít například o další dvůr, který nevidují obě (královská a biskupská) odúmrti z roku 1464, event. k tomuto dílu vsi mohlo patřit místní záduší, doložené jako alod ne zcela jednoznačně až roku 1465 (přestože existovalo nesporně již ve 14. století).

Posledními doloženými biskupskými many v Lepějovicích byli bratři Voděradové v roce 1464. V letech -1488-1500- vlastnil Lepějovice Václav Lepě-

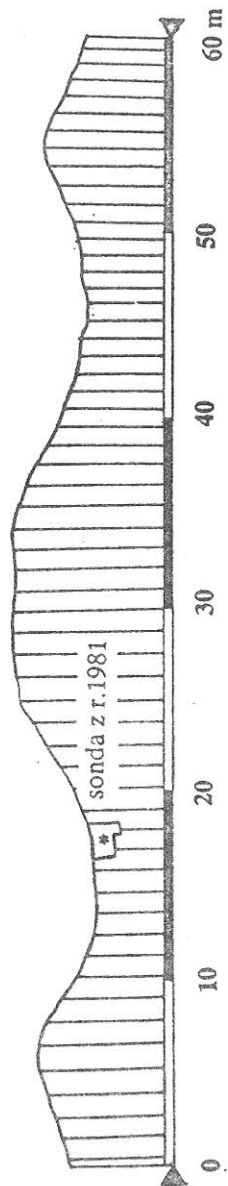
LEPĚJOVICE - PRŮŘEZ TVRZIŠTĚ

Pečet Zvěsta z Lepějovic (1409)

78

jovický ze Zásruk, ovšem jeho případný lenní vztah k biskupovi olomouckému není doložen. V roce 1491 přikoupil sousední Valy, kam přesunul centrum formujícího se statku. K alodizaci lepějovického léna došlo bližší neznámým způsobem někdy v poslední třetině 15. či na samém počátku 16. století. Lze se však domnívat, že předpokládaný převod tvrze, dvora a dalšího příslušenství do dědičné držby byl zcela korektní (jako třeba v případě Chotouně), protože na tento majetek nebyl Václavem Vopršalem ze Zher uplatněn nárok (viz níže). Celá vesnice (včetně podacího kostelního) je výslovně uvedena jako alodní majetek roku 1513. Tehdy byla místní tvrz (vlastně hlavní součást někdejšího léna) zmíněna již jako pustá, zřejmě v důsledku přesídlení vrchnosti do Valů po roce 1491.³⁸⁾

IV. DŘEVČICE: I v případě Dřevčic zůstala zachována právní kontinuita zástavy z předhusitské doby. Jan z Chotěmic, držící tento statek od roku 1412, jej v roce 1437 postoupil Jetřichovi Fluxovi z Vrábí, který tak vhodným způsobem zaokrouhlil sousední alodní majetek svého rodu. Zástavu, znějící na 680 kop, zvýšil biskup Pavel z Miličína o sedm let později (4.4.1444) na 850 kop, což bylo zdůvodněno Jetřichovými náklady na vykoupění biskupského majetku v hodnotě 100 kop a náklady na opravu "...rozpadající se tvrze dřevčické..." ve výši 70 kop.³⁹⁾

Brzy po roce 1444 Jetřich zemřel a léno zdědil jeho syn Jindřich. Z jeho doby se zde dochoval unikátní doklad z 8.5.1447 o stavbě rybníku u Dřevčic, který nás informuje o přesných nákladech na jednotlivé položky při budování tohoto vodního díla.⁴⁰⁾ O rybníku se výslovně zmiňuje i další majetkový převod z roku 1453, kdy po Jindřichově smrti na sebe přejali zástavu (již ve výši 930 kop vzhledem ke stavbě rybníka a přikupování pozemků) další příslušníci tohoto početného rodu, bratři Diviš, Jan starší a Jan mladší Fluxové z Vrábí. O dřevčické tvrzi se tehdy výslovně píše, že oba předcházející Fluxové (Jetřich a Jindřich) zemřeli dříve, nežli zdi tvrze byly opraveny.⁴¹⁾

Dřevčice pak zůstaly až do poloviny 16. století v zástavní držbě několika generací Fluxů Vrábských z Vrábí a zástava byla pravidelně obnovována.⁴²⁾ Celkové páté pokolení Vrábských na Dřevčicích představovali bratři Hynek a Karel, kteří zástavu přejali po smrti svého otce Jana (+1554), přičemž zástavní suma zůstala neustále zachována na výši z roku 1453, tedy 930 kop gr.čes. Krátce po otcově smrti se bratři Fluxové dostali

79

s biskupem do sporu, který se vlekl dlouhou dobu a hrály v něm zřejmě důležitou roli okolnosti, které již nejsme schopni odhalit.

Již 18. dubna 1555 žádá Valentin Sauer mann z Jelče biskupa Marka Khuena, aby mu byly postoupeny Dřevčice, "uprázdněné" smrtí Jana Vrábského, a to buď formou zástavy v původní sumě, nebo prodejem. Sauer mann měl mocného přímluvce, neb doporučující přípis arciknížete Ferdinanda je datován jen o den později. Přitom v další korespondenci z května 1555 je přímo upozorňováno na další biskupské vsi v Čechách, které drží tři Pernštejnové, a na které by se případně dal uplatnit podobný postup - nepochybně jde o jezbořickou zástavu, drženou tehdy syny Jana z Pernštejna (viz níže). Ovšem biskup měl zřejmě s Dřevčicemi onačejší záměry a Sauer mann se mu nezdál jako vhodná osoba, byť je poukazováno na jeho vliv u dvora, na jeho vzdělanost a na fakt, že by Marek Khuen tímto aktem mohl získat vlivného spojence za situace, kdy biskup v Čechách nemá mnoho přátel. Jaké předivo intrik se nalézalo v pozadí situace, kdy se za postoupení dřevčické zástavy Sauer mannovi přimlouval zvláštním listem z 12.10.1556 i sám král Ferdinand, ovšem marně?⁴³⁾ Samotní bratři Vrábští zde jistě hráli tu nejmenší roli. To dokazuje následný útok olomouckého biskupa Marka Khuena na podzim 1563, několik dní po desátém výročí jeho volby na biskupský stolec. Listinou z 14. října 1563⁴⁴⁾ o své vůli odňal dřevčický statek bratřím Vrábským a ve stejné sumě (930 kop) jej zastavil Vilému Prusinovskému z Víckova, proboštu litoměřického a kanovníku olomouckému. Svůj postup zdůvodňoval obavou, aby tvrz Dřevčice, od dávna zastavená, úplně se nerozpáda, aby církevní majetek neužívali laikové (!) a konec konců Vilém to bude mít z Litoměřic na Dřevčice blízko a jakožto kanovník olomoucký má na ten majetek především nárok. Vskutku argumentace hodná duchovního pastýře.

Bratři Vrábští tento tah ignorovali. Biskup proto zplnomocnil Viléma Prusinovského, aby kontroloval užívání dřevčického statku Vrábskými (kteří byli nařčeni z jeho plundrování) a aby se směl v této záležitosti odvolat k císaři či arciknížeti. Ještě koncem roku 1563 král Maxmilián na místě svého otce císaře Ferdinanda I. pohání bratry Vrábské na základě stížnosti Viléma Prusinovského k soudu na Pražský hrad, aby přijali zástavní sumu a Dřevčice odevzdali. Ovšem někdy tehdy vstoupil do této vysoké hry nový prvek. Dřevčice sousedily s komorním opanstvím Brandýsa a tak panovnická komora nabídla (bez jakýchkoli ohledů na odpor Vrábských) Prusinovskému směnu Dřevčic za jiný majetek, aby se zvětšilo soustředěné komorní panství.

V listu z 20.12.1563 Prusinovský vyhýbavě odpověděl, že na výměnu nemůže přistoupit, protože o majetku nemůže rozhodovat, neboť je to v první řadě statek biskupský a pak teprve jeho zástava. Kromě toho by se nerad zbavoval pozemkového majetku, protože má nezaopatřeného dospělého bratra a sestru (mimořádně se zmiňuje i o sboru "plačtivých bratří", který Vrábští v Dřevčicích založili). Protože spojenectví Khuen-Prusinovský se jevílo jako těžko prolomitelné a případné připojení Dřevčic k Brandýsu bylo komorou shledáno jako velmi výhodné, byli znovu vzati v úvahu bratři Vrábští. Tentokrát jako tiší společníci komory (byť proti své vůli), protože se dalo očekávat, že při případném prodeji majetku komoře budou ošizeni méně, než při postoupení statku biskupovi za zástavní sumu, nominálně sice více-méně odrazející cenu sporného majetku v roce 1453, ale o 110 let později zjevně směšně nízkou.

Těžko již ověříme, nakolik si byli Vrábští dané konstelace vědomi, nicméně je fakt, že na veškeré biskupovy snahy prostě nereflekovali. K soudnímu řešení celého sporu mělo dojít v roce 1565, ale již 10.2.1565 Marek Khuen zemřel. Tím se spor na čas přerušil, ale opravdu jen na krátký čas, neboť Markovým nástupcem a novým olomouckým biskupem se nestal nikdo jiný, než právě Vilém Prusinovský. Ten již necelý rok po svém nástupu do biskupského úřadu píše císaři obsáhlý spis z 13.2.1566, kde tlumočí své stanovisko k dřevčickému sporu (největší chybu spatřuje ve faktu, že statek "... za válek tábořských byl zastaven laikům ..."). Upozorňuje císaře, že Vrábští se v této záležitosti nikdy nedostavili k manskému soudu do Kroměříže a že na nejbližším jednání (posudku) vydá náležitě rozhodnutí a vyšle své manské úředníky, aby Dřevčice zabrali. Proto císaře prosí, aby Vrábským přikázal nečinit zmíněným úředníkům těžkosti. Na jaře skutečně takové rozhodnutí přijal a k "dřevčické akci" došlo, neb v listě z 8.5.1566 biskup prosí císaře o ochranu před Karlem Vrábským, který se dopustil zjevných výhrůžek. V této fázi sporu ovšem byli Vrábští pochopitelně v milosti císařově, jehož úředníci biskupovi oponovali kompetenčním argumentem, tj. že Vrábští pod manský soud nespádají (což byl fakt, neb oni nadrželi Dřevčice jako léno, nýbrž jako zástavu, z čehož nevyplýval vazalský vztah vůči biskupu). Biskup sice tento argument neuznal, vyjádřil však ochotu jednat s císařem o směně Dřevčic za jiný majetek. Nicméně Vrábští se odvolali k českému zemskému soudu, kam ovšem pro změnu odmítal přijet olomoucký biskup. Když v létě roku 1568 hrozilo, že z důvodu nepřítomnosti biskupa (či

jeho plnomocníků) bude zemský soud nucen jednoznačně rozhodnout ve prospěch Vrábských (s hrozbou "zatykače"), doporučila panovnická kancelář biskupovi, že by nebylo vhodné takový výsledek dopustit. Vrábští drželi Dřevčice dál a aktivita biskupa Prusinovského se přesunula na obdobná jednání ohledně jezbořického statku (1570, viz níže). Ovšem ani zde do své smrti (1572) neuspěl.⁴⁵⁾

Po smrti Viléma Prusinovského se císařští úředníci snažili zatím marně realizovat alodizaci Dřevčic a jejich připojení k Brandýsu (1574). Vleklá jednání byla narušována častými výměnami osob na biskupském stolci v průběhu sedmdesátých let 16.století. Teprve s nástupem biskupa Stanislava II. Pavlovského (11.6.1579) došlo i v tomto směru k pokroku. V korespondenci mezi moravským zemským hejtmánem Hanušem Haugvicem a p. z Pernštejna z r.1580 je doložen návrh na vyřešení tohoto problému:⁴⁶⁾ císař chce kvůli rozšíření loveckých revírů připojit Dřevčice k Brandýsu, navrhuje směnu za statek podivínský, který drží p.Břeclavský. Kdyby se to biskupovi zdálo málo, navrhuje přidat právo osazování tří kanonikátů (jako příklad uvádí jeden právě uprázdněný smrtí děkana vratislavského). Převod mezi Vrábskými s komorou proběhl roku 1584,⁴⁷⁾ ovšem otázka kompenzace vůči biskupovi nebyla vyřešena ještě roku 1586, kdy se o ní jedná v souvislosti s náhradou za alodizaci Jezbořic (viz níže).

V. JEZBOŘICE

Jádro jezbořického statku bylo již na přelomu 14.-15.století soustředěno v majetkové zástavě, tvořené Jezbořicemi (s podacím kostelním),⁴⁸⁾ Barchovem, Bezděkovem, Opočinkem, Opočnem, Lány n.D., Crkaní, později i s mlýnem ve Veselé (součást příslušenství někdejší lenní rychty v Jezbořicích). Vyjma Crkané a Lány n.D. (u nich byla část alodní) šlo zřejmě o celé vsi, do zástavy však nepatřila dílčí léna - proto nikdy nejsou v zástavních listech na Jezbořice jmenovány ani Čivice, ani Lepějovice, byť zde biskupové měli lenní právo.

Na počátku čtyřicátých let 15.století tuto zástavu získal Mikuláš Bochovec z Bochova a na Žumberce. Biskup mu v roce 1441 zastavil zmíněný majetek (kromě samotných Jezbořic) za 600 kop gr., o necelý rok později (1442) vydal druhou listinu s obdobným obsahem (její text viz příloha). Zmíněný převod se obsahově hlásil k předhusitské zástavě Jindřicha Lacmoka, jehož "dva životy" již tehdy byly vyčerpány. Bochovcovi na Chrudimsku

patřil rozsáhlejší majetek (Žumberk, Choltice), s nímž jezbořické leno prakticky sousedilo. Zástavu získal opět "do dvou životů" (tj. do smrti jeho Mikuláše a jednoho jeho syna, kdyby žádného syna neměl, přechází zbylý "život" na Jana Anděla z Ronovce, který má v takovém případě právo zástavu převzít). Ve smlouvě je zdůrazněna možnost kdykoli onu zástavu vyplatit. Kdyby oba "životy vyšly" (tj. kdyby Mikuláš Bochovec a jeho syn, event. i Jan Anděl zemřeli) ještě před vyplacením zástavy, zaplatí biskup jejich dědicům pouze 200 kop a majetek mu bude vrácen. Neklidné časy oné doby bezvládní se odrážejí jak ve zmíněných podmínkách zástavy, tak v podrobném popisu konkrétní realizace případné výplaty ("... kdyžbychom my nebo naši potomkové svrchupsanému Mikulášovi nebo druhému životu nebo jeho erbuom nebo jeho poručnikuom nebo jeho dobré vůli peníze za vyplacenie pieti set kop groši jmieli a chtieli platiti, ty jmáme klásti v Čechách v niekterém miestie svobodném, tu kdežby nám bylo ukázáno od vieřiteluov našich svrchupsaných nám a našim potomkuom, bezpečném v čtyřech mílech sděli /?/ od meze moravskej. A tu i s listem druhá strana přijeti má, peníze vziti a nám nebo našim potomkuom list zase vrátiti ...").

Na zvláštní okolnosti převodu tohoto majetku připsal listina biskupa Pavla z Milíčína, v němž vyzýval krajského hejtmána Bohuše z Postupic, aby Bochovcovi dopomohl ke skutečnému ovládnutí jeho zástavy, zřejmě v té době usurpované některým z místních pánů. Okolnosti ukazují nejspíš na pány z Miletínka, jejichž majetek, především tedy kunětickohorské panství, s jezbořickým statkem přímo sousedil. Těžko bychom v té době hledali v blízkém okolí takové pány, proti nimž by se Bochovec musel prostřednictvím biskupovým dožadovat ve své věci právní (vojenské) pomoci hejtmána a stavů Chrudimského kraje ještě dva měsíce po získání svého majetku ("... Protož vás, urozených pánův, Bohuše z Postupic hejtmána i jiných pánův rytířův a zeman kraje Chrudimského prosíme s žádostí, aby svrchu psaného Mikuláše Bochovece v držání prve psaného zboží ráčili dopustiti, aby se v ně uvázal, držel a jeho požival dle spravedlnosti a k naši zvláštní prosbě. A byl-liť by kdo, ježto by jemu v tom chtěl překážeti, račte jemu toho býti radni a pomoci právem, neboť /k/ tomu zboží v tu míru nižádný jiný nemá práva, než on Buchovec, od nás zapsaného ...").

Druhý zástavní list je datován 16.4.1442, žádost ku krajskému hejtmánu a stavům Chrudimského kraje až 21.6.1442 - své pečeti k ní přivěsili i nejvýznamnější moravští zemští úředníci. Bochovec svého cíle dosáhl

a biskup mu mohl roku 1454 vystavit nový zástavní list, v němž zástavu potvrdil a přidal k ní i vlastní Jezbořice, ovšem s tou výminkou, že ať Bochovec investuje do zmíněného statku jakkoli velkou částku (zminěna je možnost stavby tvrze a dvora), na výši zástavy se to neodrazí. Po roce 1454 vskutku v Jezbořicích vznikl poplužní dvůr a snad i nevelká tvrz jižně od kostela (tvrzní pahorek byl patrný ještě počátkem 20.století, nejde-li ovšem o pozůstatek tvrze z roku 1391, viz výše), obojí však přestalo zanedlouho (po připojení Jezbořic k pardubickému panství r.1491) plnit svou funkci.

Roku 1473 Mikuláš Bochovec rozdělil jezbořickou zástavu mezi své dva syny Štěpána (Jezbořice) a Zbyňka (ostatní vsi), Štěpán však svůj díl zanedlouho (1479) postoupil bratrovi. Zbyněk Bochovec pak celý jezbořický statek roku 1488 prodal knížeti Jindřichu staršímu Minsterberskému - šlo však zřejmě jen o spekulaci, neboť Jindřich jej ihned po čtrnácti dnech dále zastavil za 2100 zlatých uherských Václavovi z Žehušic a z Nestajova. V této fázi svého vývoje Jezbořice a okolní vsi figurují v pramenech jako každý jiný dědičný statek, jejich původní lenní charakter byl zcela potlačen. Majetek byl prodáván i znovu zastavován bez jakékoli (byť jen formální) účasti olomouckého biskupa.⁴⁹⁾ Všechny zmíněné převody z konce 15.století byly také registrovány v českých deskách zemských, namísto deskách manských v Kroměříži. Jindřich Minsterberský dokonce biskupskou zástavu sám, bez vědomí biskupa, dále zastavil. Přestože si vymínil možnost zpětného vyplacení (do tří let), nový uživatel tohoto majetku, Václav Žehušický, již k olomouckým biskupům vůbec žádné závazky neměl. Takové narušení majetko-právní kontinuity bylo nepochybné i důsledkem tehdejšího dočasného odtržení Moravy od Království českého.

K podstatné změně došlo až roku 1491. Jindřich Minsterberský přenesl své právo na výplatu Jezbořic na Viléma z Pernštejna, který celý statek za zástavní sumu 2100 zlatých uherských získal.

Tim byly Jezbořice a příslušné vsi připojeny k pardubickému dominiu a staly se jednou z rychet vznikajícího panství. Pernštejnové, vzhledem k vlastnímu zájmu na dobrých vztazích s olomouckými biskupy (svými významnými pozemkovými sousedy na Moravě), dali do pořádku i formální majetko-právní status Jezbořic, byť k onomu aktu došlo až v roce 1500. Za styčný bod zástavní dohody byly vzaty podmínky Bochovcovy zástavy z roku 1454: zástava byla opět stanovena na 600 kop gr.čes. a biskupu potvrzeno

právo zpětné výplaty majetku. Pro další perňštejnské generace došlo ke znovupotvrzení zástavy v letech 1536 a 1548.⁵⁰⁾

Přelom 15.-16.století přinesl změny i do samotných Jezbořic. Někdy za Bochovců došlo k povýšení této vsi na městečko (takto jsou Jezbořice nazývány při převodech v letech 1488 a 1491). Šlo o typický případ venkovského městečka místního typu, které po připojení k většímu dominiu své výsady ztratilo.⁵¹⁾ Pernštejnové provedli krátce po roce 1491 i parcelaci místního poplužního dvora, vzniklého mezi roky 1454-1473. Celá jezbořická oblast byla pevně včleněna do výrobní s tržní struktury pardubického panství a její někdejší lenní charakter se navenek již nikterak neprojevoval.⁵²⁾ I soudobé nároky olomouckých biskupů, realizované formou zmíněného potvrzování zástavy v první polovině 16.století, byly zřejmě ryze hypotetické. Když se totiž perňštejnské dominiu pod tlakem vleklé úvěrové krize na sklonku padesátých let 16.století na čas fakticky rozpadlo, neváhal Jaroslav z Pernštejna postoupit 14.listopadu 1558 "zástavní" vsi Barchov a Bezděkov v dluhu 1120 kop gr.míš. Jetřichovi Lipanskému z Lipan, tehdejšímu držiteli tvrze a dvora ve Veselé. A to bez jakékoli zmínky o případném zástavním charakteru těchto vsí, o jakýchkoli nárocích olomouckých biskupů a navíc formou vkladu do desk zemských. Jetřich tyto vsi držel ještě roku 1562, než byly znovu vyplaceny, tentokrát již ke komornímu panství.⁵³⁾

Po vzniku komorního panství Pardubice roku 1560 nastala zdánlivě paradoxní situace: ozývá se olomoucký biskup (hned roku 1561) a z titulu někdejšího lenního pána si na Jezbořice a příslušné vsi činí (ač tou nejuctivější formou) nárok a neúspěšně žádá, aby při převodu do majetku panovnické rodiny nebyly kladeny do desk zemských. Olomoucký biskup jakožto vrchnost "nižšího řádu" byl sice sám leníkem českého krále, nicméně jeho nároky byly do jisté míry akceptovány a o jezbořické záležitosti se začalo skutečně jednat. Bereme-li v úvahu i snahu biskupa zpochybnit r.1561 vklad Jezbořic do desk zemských, pak se olomoučtí biskupové postupně pokoušeli o jednání ohledně Jezbořic celkem třikrát, pokaždé s jiným z habsburských panovníků.

Druhý pokus (u císaře Maxmiliána) následoval až deset let po vzniku komorního panství (1570). Tehdy se skutečně zdálo, že se vše ku spokojenosti obou stran vyřeší. Byl navržen tento postup: zápisný statek Jezbořice (toho času jakožto jedna z rychet komorního panství) se alodizuje, zato však bude biskupovi prodáno moravské panství Nový Jičín a Štramperk. Zjevný rozdíl mezi hodnotou obou majetků bude vyrovnán tak, že se odhadne soudobá

ODHAD HODNOTY JEZBOŘICKÉ ZÁSTAVY ROKU 1570

Roční výnos feudální renty:				
jméno vsi	celkový roční úrok (gr.čes.)	roboty (dny)		slepice
		ženná	orná	
Jezbořice	35k 17g 6d 1½h	117½+½	28	14
Barchov	16k 45g 1d	40	22	21
Bezděkov	17k 17g 1d	46½	27	13
část Lánů	20k 3g	89½	22½	13
Opočeň	14k 21g 5d	48½	-	10½
Opočinec	7k 38g 2d	16½	½	21
celkem	111k 23g 6d 1½h	358½+½	51	91½

[***]

přepočítání hodnoty feudální renty:

358½+½ dne ženné roboty po 2,5 gr.čes. = 14k 56g 6d
 51 den orné roboty po 4,0 gr.čes. = 3k 24g
 91½ slepice po 1,0 gr.čes. = 1k 31g 3½d
 peněžní renta (úrok) v hotovosti = 111k 23g 6d 1½h

---

celkem stálého platu = 131k 16g 2d ½h

hodnota stálého platu (nominální hodnota x 28) = 3675k 37g 1d
 hodnota podacího kostelního v Jezbořicích (jako 1 kopa stálého platu) = 28k
 bezděkovské hájemství a lesy "Crkaň" (odhad výnosu 50 kop běžného platu, nominální hodnota běžného platu x 14) = 700k
 rybníček Crkaňský (podtěrni pro 20 kaprů) = 25
 *****
Celkový odhad hodnoty jezbořické zástavy = 4428k 37g 1d

[***] součty uvádím včetně početních chyb ve všech položkách výpočtu ročního výnosu feudální renty, bližší viz text

hodnota jezbořické zástavy a ta se z ceny Nového Jičína a Štramberka odečte. Jezbořický statek byl se vším příslušenstvím odhadnut na 4428 kop 37 gr. 1 den. čes. (chybným součtem ve všech položkách výpočtu výnosu feudální renty podcenil písař tento výnos zhruba o 20 kop gr.čes., správný odhad měl čítat bezmála 5000 kop, tj. 4428 + 20 x 28, bližší viz tabulka v příloze) - tedy na hodnotu asi 7,5 x vyšší, než činila teoretická zástavní suma 600 kop gr.čes. Rozdíl je dán více než stoletým časovým rozmezím (1454-1570), v němž přirozené došlo ke změnám v hodnotě oběživa i ve struktuře cen pozemkového majetku. Biskup však teoreticky mohl žádat, aby mu Jezbořice s příslušenstvím byly postoupeny zpět za pouhých 600 kop gr.čes., na něž zněly ještě perštejnské zástavy, které na sebe vlastně panovník v roce 1560 přebral. Při jednáních s panovníkem si přirozené biskupové podobnou kalkulaci nemohli dovolit, ale exemplárním příkladem takového postupu jsou dlouholeté spory s bratry Vrábskými o zastavené Dřevčice, kde biskup právě podobného rozdílu v plné míře chtěl využít (viz výše). Výměna Jezbořic za novojičínské panství by se biskupovi zamlouvala, neboť by znamenala výhodné zaokrouhlení pozemkového majetku. Transakce však narazila na rozhodný odpor něšťanů Nového Jičína, kteří nechtěli být poddanými biskupa. V roce 1574 si nechali i písemně potvrdit, že jejich město nebude "... od komory zcizeno..."⁵⁴).

Třetí fáze jednání proběhla za Rudolfa II. v osmdesátých letech 16. století. Pravděpodobně byla oživena analogickou situací se statkem Dřevčice, přikoupeným od Tluchů k panství Brandýs r.1584. Ovšem příslušná jednání jistě probíhala dříve a tak není divu, že v roce 1583 císařovi právníci zkoumali, zda není možné na základě starších deskových vkladů prokázat, že Jezbořice se již dříve staly dědičným zbožím. Otázka majetko-právních vztahů olomouckých biskupů k oběma zmíněným zástavním zbožím v Čechách byla tehdy zřejmě projednávána společně, ale s nepříliš průkaznými výsledky. Ještě roku 1586 nabízel olomoucký biskup Stanislav Pavlovský Jiřimu z Lobkovic za bližší neurčené tajné služby jako varianty případné odměny mimo jiné i panství, která mají být biskupovi postoupena výměnou za Jezbořicko či za Dřevčice. Protože dosud známé prameny nehovoří o tom, že by biskup byl za alodizaci Jezbořic či Dřevčic kompenzován nějakým pozemkovým majetkem, nabízí se vysvětlení, že případné vyrovnání zmíněných nároků mohlo být zahrnuto v slavnostním aktu z roku 1588, kdy císař Rudolf II. slavnostně znovuoobnovil olomouckým biskupům "na věčné časy" knížecí titul a hodnost "hra-

béte České královské kaple". Později se totiž již o žádných nárocích v souvislosti se zmíněnými dvěma majetky nehovoří, i když stejná situace nastala v roce 1591 v případě čivického léna.⁵⁵⁾

VI. **ČIVICE**: Původní rodové manství rytířů z Čivic, rozdrobené na přelomu 14.-15.století do tří až čtyř částí, bylo znovu sloučeno v ruku rytířů Dubánků z Duban, kteří zde měli svůj díl již v předhusitské době. V roce 1456 byl po důrazné přímlově Jiřího z Poděbrad vystaven manský list na Čivice Janu Dubánkovi z Duban. Po devíti letech přejal někdejší léno svého otce (r.1465) podkomoří králové Vilém z Duban, který zde téhož roku zapsal véno (500 hřiven po 60 groších) své manželce Anežce z Chmelna. Léno užíval jen krátce do své smrti roku 1468, kdy padl při obléhání Konopiště. Posledním biskupovým manem z tohoto rodu byl na Čivicích Vilémův syn Jindřich, který léno držel ještě roku 1505.⁵⁶⁾ Krátce poté získal Čivice Jan mladší Ohníštěk z Ohníšťan, který je v roce 1509 prodal městu Chrudim. Chrudim si zde na hranicích formujícího se perněstejnského dominia začala na počátku 16.století budovat poměrně rozsáhlou pozemkovou enklávu a Čivice připojila k alodnímu majetku, koupenému dříve (1502) od téhož Ohníška (Krchleby, Habřina, Srnojedy, Vysoká). Biskup však s prodejem léna městu nesouhlasil a žádal, aby čivické manství bylo postoupeno osobě šlechtického původu. V nastalém sporu sehrál roli prostředníka Vilém z Pernštejna, který na biskupu dosáhl svolení, že Chrudim může Čivice ještě tři až čtyři roky držet, ale potom je musí prodat vhodnému zájemci. Kupcem se stal (asi roku 1513) Martin Tuhobradský z Tuhobrad, který však léno po několika letech postoupil Václavovi Vopršalovi ze Zher.⁵⁷⁾

S příchodem Václava Vopršala ze Zher na čivickou tvrz se otevírá nová kapitola vývoje tohoto majetku. Nepochybnou rolí zde hraje vliv Viléma z Pernštejna, neboť Václav Vopršal patřil mezi jeho přední úředníky, neřku-li důvěrníky. Počátkem roku 1518 složil Vopršal oficiálně lenní přísahu a získal manský list na Čivice, které již předtím zřejmě kratší dobu držel. Jeho prostřednictvím byl v Čivicích formálně restaurován lenní vztah v rozsahu, jaký nepozorujeme u žádného z původních českých lén olomouckého biskupství. Je jisté, že k tomuto aktu nedošlo z úcty ke starým lenním zvyklostem - Václav potřeboval právní oporu ve svém sporu s Chrudimí, která (jak víme) byla jeho pozemkovým sousedem. V roce svého lenního slibu (1518) pohnal Vopršal chrudimské před manský soud do Kroměříže ohledně po-

stoupení zbytku čivického léna, který si údajně ponechali. Dle Vopršalovy výpovědi šlo o pozemky, táhnoucí se podél Labe od Čivic směrem ku Přeloučí - tedy o část vsi Lány. Není vyloučeno, že někdejší léno Jana Žáka z Krchleby v Lánech n.D., zmiňované ještě v letech 1455-1464, se obdobným způsobem jako Čivice dostalo na přelomu 15.-16.století do majetku města Chrudimé. Každopádně část manského dílu Lánů chrudimským určitou dobu patřila, protože ji, jakožto léno olomouckého biskupa, museli dát roku 1509 vymazat z desk zemských.⁵⁸⁾ Časová shoda s výše zmíněným jednáním ohledně Čivic jistě není náhodná. Část někdejšího manství v Lánech si chrudimští i po prodeji Čivic ponechali a obhospodařovali společně se svým alodním majetkem v sousedních Krchlebech. Na soud do Kroměříže však vyslali jen posla s dopisem, v němž vzkázali, že nejsou biskupovými many, ale chce-li se s nimi biskup soudit, může tak učinit u soudu, pod který město přísluší. Opět tedy klasický kompetenční spor oné doby. Václav Opršal svou žalobu dle regulí manského soudu několikrát opakoval, takže mu bylo v Kroměříži "...dáno za právo stanné...", protože chrudimští nikdy nepřijeli. Na tento spor přímo navazuje akt z roku 1523. Biskup Stanislav Thurso Opršala oprávnil soudit se jménem biskupa o všechna léna v Čechách, o která biskup během uplynulých desetiletí přišel, a která již fakticky ani formálně nepodléhají jeho vlivu. Kromě toho již napřed udělil všechny tyto bližší nejmenované majetky Opršalovi v léno (!).⁵⁹⁾ Těžko říci, co tím bylo myšleno. Jisté ne Jezbovic-ká rychta, držaná tehdy v souladu se starším zástavním listem Vojtěchem z Pernštejna, zřejmě ne ani někdejší lepějovické léno, tehdy již organická součást alodního valského statku v majetku perněstejnského rybníkáře Kunáta mladšího z Dobřenic. V úvahu připadají snad jen Dřevčice, kde došlo ke znovuobnovení zástavy mezi biskupem a rytíři Vrábskými roku 1529 (převod zástavy z Hynka z Vrábí na jeho syna Jana).

Po smrti Václava Vopršala (+do r.1540) začali početní synové otcovské dědictví rozprodávat, ať již šlo o manství či alod. Již v roce 1544 od nich koupila Chrudim, s níž se nebožtík tak dlouho soudil, opršalovskou část Habřinky a Popkovic. Nejméně jeden z bratrů (Vojtěch Vopršal) prodal svůj díl na Čivicích mezi roky 1540-1546 Janu z Pernštejna; nevíme však, zda tak učinili i ostatní bratři. Čivice však tehdy ještě k pardubickému panství připojeny nebyly. V roce 1546 biskup Jan Dubravius vystavil manský list na Čivice Burianovi Vinclovi z Petrsdorfu a jeho mladšímu bratru. Od Vincla koupil Čivice v roce 1554 Ludvík Suda z Renec, po Ludvíkovi je zde od roku

1577 jeho syn Petr Suda z Řenec. Posledním čivickým manem byl v letech 1582-1591 Jan Bryknar z Brukštejna. Všechny zmíněné převody evidují desky manské kroměřížské, včetně skládání lenního slibu, jakožto zcela atypický případ jediného zbývajícího skutečného léna olomouckého biskupství v Čechách (ostatní majetky byly zástavami).⁶⁰ I když je nutno konstatovat, že ony "lenní vazby" měly zřejmě jen formální charakter bez konkrétní náplně. Tomu odpovídá i další vývoj. Bryknar čivické léno prodal 26.července 1591 za 10 400 kop gr.miš. císaři Rudolfovi II. a ves byla sloučena s pardubickým panstvím, které již řadu let čivické léno prakticky ze všech stran obklopovalo.⁶¹ Prodej se uskutečnil bez vědomí a souhlasu biskupa Stanislava Pavlovského, který se proti takovému postupu ostře ohradil. Císař mu sice jako náhradu formálně postoupil své lenní právo na statek Podivín na Moravě, patřící v té době Ladislavu Velenovi z Žerotína, ale reálný obsah této transakce není zcela jasný - biskup se bezvýsledně domáhal svého nároku na Podivín ještě roku 1593.⁶²

* * *

Vývoj českých lén olomouckého biskupství, jenž můžeme sledovat od listiny biskupa Jindřicha Zdika z r.1131 až do sporů o kompenzace mezi olomouckými biskupy a českou královskou komorou v posledních desetiletích 16.století, tvoří jen drobný-detail ve složitém vývoji českého státu oné doby. Na úrovni mikroregionu zde však můžeme sledovat více jevů obecnějšího charakteru:

- Rozpad manského systému feudální pozemkové držby a transformaci složitého konglomerátu alodního, manského a zástavního majetku v ucelené zboží, jež se na přelomu 15.-16.století stalo součástí velkého režijního velkostatku. Zde nám bohatství pramenů dovoluje provést detailní analýzu vývoje všech lokalit, včetně rekonstrukce pluziny, dokládající výraznou kolonizační činnost v dané oblasti ve 13.-14.století.

- Otázku majetko-právních vztahů uvnitř české společnosti na přelomu středověku a novověku, ať již jde o kompetenční spory soudů různých úrovní či o složitý proces alodizace pozemkové držby obecně.

- Politickou situaci v zemi, neboť právě ona v rozhodující míře ovlivňovala skutečnost, v jaké míře mohli olomoučtí biskupové uplatňovat svá majetková práva na lokality v Čechách. To se odráží jak v přerušeni

majetko-právní kontinuity (husitská revoluce; poslední třetina 15.století), tak v jednáních o obnově majetkových práv (vliv Viléma z Pernštejna; zvýšená aktivita olomouckých biskupů v tomto směru ve druhé polovině 16.století).

Poznámky:

1) Nejnovější edice a podrobný rozbor této listiny viz M.Flodr, Skriptorium olomoucké, Praha 1960, s. 228-234. Starší edice viz Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (dále CDB) I, č.115, s. 116-123. Starší zpráva o Jezbořicích (1055, 1110) jsou Bočkovými falsy, viz K.J.Erben (ed.), Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM) I, Praha 1855, s. 50, 88; J.Šebánek - S.Dušková, Kritický komentář k moravskému diplomatáři, Praha 1952. O jezbořickém újezdu též viz J.V.Šimák, Středověká kolonizace v zemích Českých, Praha 1938, s. 1240. Edici záznamů v Deskách manských kroměřížských vydal K.Lechner, Die ältesten Belehungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz, Brno 1902 (dále Lechner). Obě v názvu zmíněné řady manských knih jsou v této práci vydány najednou, ale každá s vlastním stránkováním. V poznámkovém aparátu je tedy odlišují římskými číslicemi (I,II). Též viz F.Snopek, Lechnerovy dodatky k moravskému diplomatáři, Časopis Matice Moravské (dále ČMM) 25, 1901, s.51-61. Zde upozorňuje na Lechnerovy paleografické a interpretační omyly v jeho předcházející práci, kde zpřístupnil texty zápisů listinného charakteru, viz K.Lechner, Nachträge cum Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s.71-99; 4, 1900, s.132-164; 5, 1901, s.93-100, 254-284. Bliže viz též B.Kopičková, Třetí manská olomoucká kniha - registrum speciale? Folia Historica Bohemica (FHB) 12, 1988 s.327-347.

2) CDB I, č.158, s. 163-165. Sporná je otázka, zda olomouckému biskupství ve dvanáctém století skutečně náležel i libický újezd na česko-moravských hranicích - v pozdější době se v biskupském majetku neobjevuje. Viz k tomu L.Hrabová, Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13.století, Acta Universitatis Palacianae Olomouensis, Facultas philosophica 20, Historica VI, Praha 1964, s.25-26.

3) Z hlediska rekonstrukce hlavních středověkých komunikací je zajímavý fakt, že jezbořický statek byl při pohledu z Moravy lokalizován jako majetek, ležící mezi Chrudimí a Kolínem ("...bona pertinencia ad Gestborzicz situm inter Chrudim et Coloniam...", 1465, viz Lechner I, s.137). Při pohledu na mapu je takové umístění Jezbořic dosti nezvyklé. Toto chápání prostoru v době, kdy orientaci mohla být pouze reálná zkušenost těch, kdo daným prostorem projížděli, podporuje hypotézu, že hlavní spojnice mezi zmíněnými dvěma městy vedla od Chrudimě na severozápad přes Jezbořice směrem ku Přelouči (město od 1261). Zde se napojovala na významnější komunikaci hradecko - kutnohorskou. Bliže viz F.Šebek a kol., Dějiny Pardubic I, Pardubice 1990, s.27, 162 (pozn.4); I.Vávra, Trstenická stezka, Historická geografie 8, 1971, s. 77-132. Při hodnocení významu českých lén olomouckého biskupství poukazuje L.Hrabová na rozložení příslušných vesnic na spojnici Praha-Olomouc, ovšem chápe je jen jako izolované dílčí enklávy ("... 6 biskupských vesnic v Čechách netvořilo koncentraci, byly, až na Žerotice, od

sebe značně vzdáleny, avšak ležely na cestě mezi Olomoucí a Prahou ..."). Do svého sumárního přehledu biskupského majetku ve druhé polovině 13.století však neodůvodněně nezařadila ves Opočín - proto zde unikla právě nápadná koncentrace majetku v okolí Jezbořic (Jezbořice, Opočín, Čivice, Žerotice). Hypotézu, že Jezbořicko tehdy tvořil větší pozemkový blok (újezd), podporuje i retrospektivně rekonstruovatelná kolonizační činnost v tomto prostoru (viz níže), u níž se můžeme domnívat, že v jisté míře mohla probíhat již ve druhé polovině 13.století. Viz L.Hrabová, Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství, s. 15, 51, 124. Též viz V.Kvasová, Příspěvek k problematice lenního zřízení biskupství olomouckého, Věstník muzea v Kroměříži 10, 1963, s. 148 - 155. Existenci českých lén autorka přechází sdělením, že od biskupského majetku záhy odpadla, aniž tento proces bližší časově specifikuje. Jezbořický újezd též ne zcela přesně lokalizuje "... při cestě z Olomouce do Pardubic ...".

4) Například prodej vsi Přitoky klášteru v Sedlci roku 1250, viz Státní ústřední archiv (dále SÚA) Praha, fond Česká finanční prokuratura, listina č.1, edice CDB IV, č.1182, s. 333. Některý z biskupů však zřejmě prodal i Živanice, snad proto, že Labe a přílabské lesní porosty, dělicí tuto ves od jezbořického újezdu, byly ve své době příliš velkou překážkou. Před rokem 1226 patřily klášteru doxsanskému, viz A.Sedláček, Místopisný historický slovník Království českého, Praha 1908, s.1040.

5) Zmínka o nich je vpiskem z konce 12.století k listině z roku 1131 (datace M.Flodr, Skriptorium olomoucké, s. 233), z jiných dokladů není příslušnost této vsi k majetku biskupství známa.

6) Státní oblastní archiv (dále SOA) Opava, fond Lenní dvůr Kroměříž (dále Ld Kroměříž), sign. S I a 3, edice RBM II, s.175. Rozbor listin viz M.Sovadina, Lenní listiny biskupa Bruna, Sborník archivních prací 24, 1974, s.426-460 (na s.446 však bez jakéhokoli vysvětlení chybně lokalizuje Žerotice z r.1264 do Žerotic u Znojma). V případě Žerotic literatura uvádí, že jde o zaniklou ves, která ležela poblíž Čivic (F.Roubík, Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959, s. 115). V roce 1264 se šlo ještě o dvě rozdílné lokality, byt zřejmě ležící v těsném sousedství. Společně vytvářely čivické léno olomouckého biskupství. V dochovaných pramenech ze 14.-15.století se pro toto léno užívá jen místní jméno Čivice. Vědomí existence (byt dřívější) dvou lokalit naznačují mladší prameny z let 1456 a 1518, kde je obsah léna znovu popsán jako "Čivice a Žerotice", viz Lechner I, s. 106 a Ld Kroměříž, Manská kniha pamětní 1515-1540, fol. 17-18. V průběhu 16.století se faktické splynutí obou obcí natolik upevnilo, že jsou chápány jako jedna lokalita s dvěma alternativními názvy: "...Čivice, jinak Žerotice..." (1546, 1582); viz Ld Kroměříž, fond Desky manské kroměřížské (dále DMKr), kniha 10, fol. 31 a DMKr 17, fol. 150. Naposledy je tomu tak při prodeji léna ke komornímu panství Pardubice roku 1591, viz SÚA Praha, fond Stará manipulace (dále SM), sign. Z 44-3. Po včlenění čivického léna do pardubického panství se již místní jméno Žerotice nikde neobjevuje. Bližší viz P.Vorel, Čivice a Žerotice, léna olomouckého biskupství na Pardubicku ve 13.-16.století, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 1984, s. 205-209. Další nové poznatky můžeme očekávat především od archeologického výzkumu (to platí pro všechny zmiňované lokality).

7) Pozemky v Lepějovicích byly součástí původní nadace litomyšlského kláštera z konce čtyřicátých let 12.století, před rokem 1167 přikoupil opat Jan další část vsi. Listina z roku 1167 je zřejmě falem z konce 12.století, tím je dán termín "ante post" pro předpokládaný majetkový převod (CDB I, s. 413, též viz RBM I, s.138; J.Pražák, Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava I., Sborník příspěvků k dějinám Li-

tomyšle a okolí, Pardubice 1959, s.9-32). Kromě zmínek o místní faře z poloviny 14.století jsou znovu Lepějovice (resp.část vsi) znovu doloženy až roku 1378 (-1389-) již jako léno olomouckého biskupství, viz Lechner II, s.75-76. Bližší k této vsi viz Z.Bíčík, Zaniklá obec Lepějovice, Sborník prací východočeských archivů II, 1972, s: 227-240, přesněji P.Vorel, Z dějin Valů nad Labem a blízkého okolí I-III, MNV Valy 1983-1987. Nezvyklé postavení lepějovického léna (poplužní dvůr s později vzniklou tvrzí v jinak alodní farní vsi) dává tušit způsob jeho vzniku. Dřívější držitel Lepějovic mohl zřejmě někdy ve 13.-14.století za udělení jiného léna uvést v manství svůj alodní majetek, ať již držený dříve či k takovému účelu přikoupený. Takový postup byl ve druhé polovině 13.století i později u manů olomouckého biskupství do jisté míry normou, doloženou i v těsné blízkosti v případě Čivic a Žerotic, viz M.Sovadina, Lenní listiny, s.445-446. Zvláštní struktura lepějovického léna (dvůr v jinak alodní vsi, k němu renta z jiných obcí biskupského újezdu) tomuto vysvětlení odpovídá. K zániku Lepějovic v 18.století viz níže.

8) Poloha zaniklé vsi Crkaň bývá kladena do prostoru Crkaňského rybníka v jihozápadním výběžku katastru vsi Lány n.D. s tím, že obec zanikla v důsledku pernštejnských stavby zminěného rybníka. Jde ovšem o chybnou analogii s velkými vodními stavbami 16.století, při nichž zanikaly na Pardubicku celé vesnice. Crkaň se uvádí poprvé jako pustá již roku 1488, kdy o pernštejnských stavbách v tomto prostoru nemůže být ani řeči, viz edice Archiv český (dále AČ) V, č.24, s. 539. Navíc byl Crkaňský rybník jen malým podtérním rybníčkem, do něhož se v polovině 16.století nasazovalo na tření jen půldruhé kopy kaprů (1567, viz SÚA Praha, SM P 100/5-I, fol. 140-142) a k roku 1570 byla hodnota tohoto vodního díla odhadnuta na pouhých 25 kop grošů míšeňských, viz -SÚA Praha, fond České oddělení dvorské komory (dále CDKM) IV č 18 1/2, fol. 247an. Na počátku 20.století se pro tento rybníček užívalo sice pojmenování "Puhvický", nicméně původní název Crkaňský je dostatečně doložen prameny z 16.století, viz k tomu F.K.Rosálek, Pardubicko - Holicko - Přeloučsko (dále PHP) III, Pardubice 1909-1926, s.348. Dřívější existenci vesnice v blízkosti Crkaňského rybníka odporuje však zcela pravidelná plůžina vsi Lány n.D., viz SÚA Praha, fond Stabílní katastr, sbírka indikačních skizz (dále IS), Chr 221. Pro lokalizaci zaniklé vsi považují za nejslibnější prostor v okolí ústí Crkaňského potoka do Labe, narušený ovšem v minulém století stavbou železničního náspu. Z pernštejnských urbářů pardubického panství víme, že pozemky zaniklé vsi byly najímány sedlákům z Bezděkova a Opočínka a že vrchnostenské lesy "Crkaň" patřily k bezděkovskému hájemství (AČ XVII, s. 451). Část pusté Crkaně však také počátkem 16.století patřila (spolu s již alodizovanými Lepějovicemi) k rytířskému statku Valy nad Labem. Vzhledem k dodnes užívaným a z dřívější doby doloženým pomístním jmenům (Crkaňský potok, na něm šňura rybníků, nazývaných souhrnně Crkaňské, pomístní jméno zalesněné severní stráně nad nimi Na Crkání, jméno pole na protilehlé stráni Crkaň) a písemným pramenům z první poloviny 16.století (pernštejnské urbáře z poč.16.století, královská listina na valské myto z r.1524 a směna pozemků mezi valským statkem, Bezděkovem a Opočínkem z r.1534) a díky dochovaným reliktním obecní plůžině (v rozšíření pozemků i v terénu) můžeme polohu zaniklé vsi Crkaň dnes již poměrně přesně identifikovat. Samotný zánik vsi Crkaň, kterou tehdy procházela komunikace ve směru Pardubice-Kolín, spojují s válečnými událostmi třetí čtvrtiny 15.století. Podrobněji viz P.Vorel, Z dějin Valů, I, s.20-23, II, s.3, 14-16, přesnější lokalizace, dokumentace terénního výzkumu a kartografické prameny viz tvž, Pozůstatky plůžiny zaniklé vsi Crkaň na Pardubicku (v tisku).

9) A. Boczek (ed.) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále CDM) III, Olomouc 1841, č. 138, s. 105-106 a č. 288, s. 278; CDM IV, Olomouc 1845, č. 9, s. 10. Též viz K. Bednařík - V. Havelková, Okresní a městský archiv v Českém Brodě - průvodce po fondech a sbírkách, Praha 1959, s. 101. Listina z 7.4.1268 viz Ld Kroměříž, sign. S I a 4. K pánům z Lemberka též viz L. Hrabová, Ekonomika feudální drávy olomouckého biskupství, s. 106. V literatuře je diskutována otázka, zda listinou z roku 1268 došlo k rozšíření léna i na Havlovy bratry či zda zde zmínění bratři z Lemberka byli již syny Havla z roku 1249. Jako důvod vydání nové listiny bývá hledán prodej vsi Přitoky roku 1250. K politickému pozadí udělování chotoušského léna ve 13. století viz J. Svátek, Nejstarší leníci olomouckého biskupství v Čechách, Zprávy krajského vlastivědného ústavu v Olomouci, 1960, č. 90, s. 189-193.

10) CDM VI, č. 406, s. 313.

11) V příloze uvádím rekonstrukci pluziny vsi Bezděkov a Opočej-Opočinek, zhotovenou na základě indikačních skic (1839, SÚA Praha, Sbírká indikačních skic stabilního katastru, Chrudimsko, č. 22 a 312) a tzv. Zástěrový mapy pardubického panství ze sedmdesátých let 18. století (SOA Zámorsk, Vs Pardubice, mapy č. 449 a 457). Otázka vývoje pluziny vsi v popisovaném prostoru si zaslouží podrobnější zpracování (viz i text k pozn. č. 24). Vzhledem k omezenému rozsahu této studie jsem jí na tomto místě nemohl věnovat větší pozornost. Ke zmíněné problematice viz M. Štěpánek, Plužina jako pramen dějin osídlení, ČsČH 15, 1967, s. 725-746; 16, 1968, s. 247-274; nejnověji Z. Boháč, Geneze sídla a pluziny jako pramen k dějinám osídlení, Historická geografie (HG) 25, 1986, s. 7-52 (zde i shrnutí starší literatury) a další studie v tomto monotematickém svazku HG (podtitul "Sborník příspěvků k problematice sídel a zaniklých středověkých osad a plužin"). Též viz CDM III, s. 404.

12) Vlastní terénní průzkum; označení lesa viz prameny v pozn. 49, 50.

13) V září 1971 bylo při bagrování slivce na poli p.p.č. 135 v jihozápadní části katastru vsi Bezděkov (asi 100 m západně od nejjižnější ležící usedlosti, viz rekonstrukce pužiny) narušeno slovanské kostrové pohřebiště. Při záchranném výzkumu mohli archeologové prozkoumat pouze čtyři hroby (či jejich torza), ostatní byly spolu s vybagrovanou zemínou vyvezeny. Datací pohřebiště (nejpozději 11.-12. století, spíše starší) umožnila především výbava hrobu č. 4 (zbytky keramiky, bronzový kroužek a dvě stříbrné esovitě záušnice). Dokumentace v archeologickém oddělení VČM Pardubice. Za upozornění na tento nález děkuji PhDr. F. Šebkovi.

14) Protože jde o pomístní jméno vytvořené z původního složeného osobního jména s příponou "-ice", je naznačená úvaha o starší existenci zaniklé osady Druhanice značně pravděpodobná, viz L. Olivová-Nezbedová, Pomístní jména jakožto důležitý faktor při určování a lokalizaci zaniklých osad, HG 25, 1986, s. 255-267, zvl. s. 260. Pomístní jméno "u Druhanic" bylo užito v roce 1534 při směně pozemků mezi Kunátem ml. z Dobřenic a bezděkovskými sedláky. Podrobněji k tomu P. Vorel, Z dějin Valů, II, s. 16. Pominout nelze ani existenci dalších pomístních jmen, doložených v předpokládaném katastru zaniklých vsi Lepějovice a Crkaň již v 15.-16. století, která by mohla indikovat existenci staršího zaniklého osídlení: "v Čámostkách", "Čámostky" (1464, 1530, v modifikované podobě dodnes), les Hounkov, "v Hounkově", "nad Hounkovskou stráni", "pod Hounkovem" (několikrát v průběhu první poloviny 16. století).

15) Vývoj Lepějovic, jedné z nejstarších písemně doložených vsí v okolí (1167), je poměrně složitý. Nebereme-li v úvahu domek při kostele, sloužící v 19. století jako škola pro děti z okolních vsí, zanikla tato ves v roce 1720. Tehdy jí tvořily dvě zemědělské usedlosti (jejich doložitelná konti-

nuita sahá do druhé poloviny 16. století), na jejichž místě dala vrchnost vystavět barokní myslivnu (sklep myslivny, zdivo přízení a kamennou studnu ve dvoře pokládám za přímé pozůstatky většího z lepějovických gruntů). Do tohoto prostoru, na vyvýšeninu mezi rybníky, byly však obě usedlosti situovány až v první třetině 16. století, nepochybně právě v souvislosti s doloženou stavbou či zvěšovaním několika rybníků v okolí (Lepějovický, Páral, Valský a Hluboký). To dokládá i archeologický výzkum - ve zkomuně odpadní jámě v prostoru druneho (menšího) gruntu byl zjištěn pouze novověký materiál (nálezková zpráva dr. P. Sommera z 20.5.1973 v nálezkovém archivu VČM Pardubice). O poloze vsi před zmíněným transferem v důsledku rybníkářských prací napovídá umístění kdysi farního kostela sv. Michala archanděla, v jehož těsné blízkosti se nalézají i zbytky tvrziště. Je dosti pravděpodobné, že ves, jak je doložena v polovině 15. století (kostel, tvrz, poplužní dvůr a pět rustikálních usedlostí), se rozkládala poblíž těchto objektů. Za nejpravděpodobnější polohu považují rozložení usedlostí jižně od kostela při břehu původního koryta Zlatého potoka. Pro tuto lokalizaci svědčí relikt z fáze doby emfyteutického rozměření vsi, kterým jsou zádušní pozemky lepějovického kostela. Přestože stavbami rybníků v 16. století a později "rozdělením" pozemků zaniklých Lepějovic mezi sousední obce v 18. století byl celkový rozsah katastru zaniklé vsi natolik redukován a poznán, že ho již nelze v úplnosti rekonstruovat, někdejší polnost lepějovického záduší (byť byly částečně druhotně rozparcelovány a zalesněny) zachovaly si alespoň formální svůj charakter kdysi církevního majetku hluboko do novověku. Pozemkový majetek lepějovického záduší máme sice výslovně doložen až koncem 16. století, kdy jej držel v nájmu majitel většího z obou místních gruntů, ovšem není pochyb o tom, že jeho vznik sahá do předhusitské doby, kdy zdejší kostel sloužil jako farní středisko pro několik okolních vsí. Pozemky lepějovického záduší vytvářely souvislý dlouhý pás polí a luk o celkovém rozsahu 1,5 lánu, táhnoucí se v 16. století od okraje Lepějovického rybníka jihozápadním směrem. Je dosti pravděpodobné, že rekonstruovaná podoba zádušního lánu (resp. dvoulánu, bereme-li v úvahu zatopení části pozemků rybníkem) je pozůstatkem emfyteutického rozměření pozemků (viz P. Vorel, Z dějin Valů III, mapa č. 3/B na s. 39). Analogicky lze pak předpokládat, že jádro pluziny mohly tvořit s tímto zádušním lánem (dvoulánem) rovnoběžné pásy polí, táhnoucí se od Zlatého potoka vzhůru údolní nivou. V takovém případě by se pak usedlosti v Lepějovicích ze 14.-15. století nalézaly přímo v prostoru někdejšího rybníka. Zatopení městišť původních usedlostí a části pozemků v první třetině 16. století lze považovat za dostatečný důvod k soudobému transferu osídlení (viz výše) a i k redukci počtu gruntů. Stavba nového koryta Zlatého potoka ("Struhy") na počátku 16. století znamenala výrazný posun tohoto toku východním směrem - rybníky tak byly chráněny před ničivými jarními přívaly vod. Drívější cestu koryta Zlatého potoka v prostoru mezi myslivnou a kostelem (orientačně v místech hlavní výpusti Lepějovického rybníka) dokládá jak obranný systém tvrže (viz poloha přístupové cesty k tvrzi, která byla kdysi chráněna potokem od západu), tak relikt původních meandrů. Máme-li takto orientačně vymezeny poslední dva horizonty existence Lepějovic (cca 14.-poč. 16. století a poč. 16.-poč. 18. století), pak ovšem nevíme nic o podobě vsi v době předkolonizační a nemůžeme se opřít ani o archeologický materiál.

16) Zlatý potok se ve výjimečné podobě dochoval jako západní hranice katastru vsi Bezděkov, již byl nepochybně již při jejím emfyteutickém vysazení (viz rekonstrukce pluziny v příloze). Vzhledem k tomu, že tento úsek v novověku vytvářel hranici mezi dvěma velkými dominiemi (Choltice a Pardubice), nedošlo zde k žádným terénním úpravám, jako je tomu na celém dolním

toku potoka, jehož mělká údolní niva byla vhodná pro stavbu rybníků. Ojedinelé meandry Zlatého potoka mezi Bezděkovem a Veselím byly po právu prohlášeny za chráněný přírodní útvar. Hranici jezbořického újezdu však potok tvořil jen v tomto místě a navíc k Bezděkovu nepatřil. Z toho snad můžeme usuzovat, že historický starší by v tomto prostoru mohl být újezd, k němuž hraniční potok náležel (tj. Lepějovice).

17) Nynější ves Opočín ves Opočín vznikla sloučením obcí Opočín a Opočín, odlišovaných jako dvě samostatné lokality již ve 14. a pak ještě hluboko v 19. století. Pro obě se užívalo v průběhu doby více názvů. Poblíž Labe ležící skupina usedlostí byla nazývána Opočín Malý, Opočín či Opočín, sousední vyše položená ves pak Opočín Velký, Opočín Horní, Opočín na Háji či Hájeves. Později se ustálily formy Opočín-Opočín. Forma místního jména "Opočín na Háji" zněla pisaře některých mladších zástavních listů (a druhotné i editory) natolik, že ji chápali jako jména dvou vsí, tedy "Opočín" a "Naháji", viz AČ VI, s. 227-228, AČ XVI, s. 542-543. Šlo zřejmě o běžně užívaný tvar, motivovaný snad výraznou skupinou stromů uprostřed intenzivně obdělávaných polností. Používalo se jej i při dobové lokalizaci dílčích usedlostí při majetkových převodech. Například u rustikálního statku, prodáváného zde v roce 1520, je poznamenáno, že "...slove na hájích...", viz SOA Zámorsk, fond Velkostatek Pardubice (dále Vs Pardubice), kn.č. 1515, fol. 289. Zjevnou analogií je dodnes užívané a oficiální pojmenování sousední vsi "Lány na Důlku".

18) Ld Kroměříž, DMKr II, fol. 19, edice Lechner I, s. 17. Fotokopie tohoto záznamu zde v příloze.

19) Lechner II, s. 142, 165, 167.

20) CDM XV, č. 283, s. 247-248, původní zápis in Ld Kroměříž, Desky manuské kroměřížské (dále DMKr) 3, fol. 105. I v Chotouni však na samém počátku 15. století došlo k vytvoření dílčích lén. Ještě v únoru roku 1400 je zde doložen pokus o prodej vsi pražským měšťanům (CDM XIII, č. 16, s. 24), ale ještě téhož roku ji biskup zastavil Bočkovi z Poděbrad (CDM XIII, č. 28, s. 37-38). Nehledě na zástavu celé vsi, máme zde z roku 1402 doloženu existenci dílčího léna, držného Fridrichem z Týniště (CDM XV, č. 416 a 418, s. 361-364, též Ld Kroměříž, sign. S I a 12).

21) CDM XI, č. 271-273, s. 240-242, CDM XIII, č. 228, s. 196-198 a č. 358, s. 313, CDM XIV, č. 323, s. 299-300, Ld Kroměříž, sign. S I a 11-12.

22) Biskup Konrád z Vechty vyplatil krátce po svém nástupu na biskupský stolec (1408) Dřevčice od vdovy po Beneši z Choustníka za 320 kop a roku 1412 ji znovu zastavil Janu z Chotěnic. Zástavní suma však byla zvýšena o dalších 300 kop, vydaných Janem za účelem získání papežského potvrzení převodu, a o 60 kop, vynaložených na opravu tvrze. Biskupové tak měli právo dřevčickou zástavu vyplatit celkem za 680 kop (viz Ld Kroměříž, sign. S I a 14-16).

23) V minulých letech se problematice vývoje Chrudimska v předhusitské době podrobně věnoval J. Teplý, Panská, zemanská a církevní zboží ve starém Chrudimsku před husitskou revolucí, rkp. disertační práce, Pardubice 1966. Jediný badatelsky přístupný exemplář tohoto rukopisu, na nějž se autor odkazuje ve své další studii (J. Teplý, Lapkové na českém východě, ČsČH 18, 1970, s. 284-290), je uložen v Archivu University Karlovy v Praze pod sign. 151/66-R. Autor tehdy v kontextu celého Chrudimska zhodnotil i vývoj jezbořických lén, ovšem nevzal v úvahu všechny dostupné prameny, zvláště z 15. a 16. století. V poslední době se J. Teplý k této tematice znovu a důkladněji vrátil. Jeho studie, nazvaná Distrikt Jezbořice, statek olomouckého biskupství v Čechách, je dle autorova sdělení v současné době v tisku; při přípravě tohoto článku jsem ji již nemohl použít.

24) Lechner I, s. 17, 64, 104; Ld Kroměříž, DMKr staré III, fol. 15, CDM XIII, s. 506, RT II, s. 315. Též viz perštejnské urbáře z počátku 16. století, SOA Zámorsk, Vs Pardubice, kn.č. 1511 a 1512; AČ XXXI, s. 346; CDM XV, s. 300-301. A. Sedláček považuje Lány n.D. v letech -1300 - 1337- za součást panství Žiželice, ovšem pro toto tvrzení nejsou k dispozici průkazné doklady, viz A. Sedláček, Místopisby sleovnik, s. 498-499; RBM II, s. 789, 967; RBM IV, s. 752, 824, 848.

25) Lechner I, s. 17, II, s. 142, 165, 167; CDM XIII, s. 104, 506, XV, s. 287; Ješkovi patřil dvůr ve Veselém a statek Krcchleby, k tomu též viz předchozí poznámka. Výše peněžních částek (úroky, pohledávky) jsou zpravidla udávány v kopách grošů (kopa = 60 grošů), někdy (zřejmě pod vlivem noravského prostředí) i ve hřivnách - vyjimečně se uvádí i přímý přepočet (hřívna = 64 grošů). U dílčích úrokových lén však, zvláště v mladší době, byly obě jednotky (kopy, hřívny) užívány alternativně ve smyslu kopa grošů.

26) Lechner I, s. 17, CDM XV, s. 282-283.

27) Lechner I, s. 17, s. 52, II, 144, 165-166, 241, 268, 274-279, 302; CDM XV, s. 71, 157, 247, AČ XXXI, s. 245; A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze, I, s. 39. Ješek i jeho syn Francel patřili k rozvětvenému rodu Hrabšiců, podrobněji o nich J. Teplý, Lapkové na českém východě a A. Sedláček, Českomoravská heraldika II, Praha 1925, s. 33. Vezmeme-li v úvahu cenu 15-ti kop roční renty (112,5 kopy r. 1406) a časově nepřilíš vzdálenou cenu pohledávky 400 hřiven, tj. 426 kop 40 gr. (100 kop r. 1413), klade zmíněný převod hodnotu pohledávky 400 hřiven na roveň hodnotě 13 kop 20 gr. ročního platu. Šlo by tedy zhruba o cenu tříprocentního ročního úroku ze zmíněné sumy. Cena oné pohledávky však mohla být podstatně ovlivněna různými okolnostmi, např. její nedobytností.

28) Lechner I, s. 17, 52, 115, II, s. 144, 165-166; CDM XV, č. 87, s. 71-72, č. 183, s. 156-157, č. 283, s. 247-258. Purkrabí a tvrže v Jezbořicích viz CDM XII, s. 29-30.

29) Lechner I, s. 17, II, 75-76, 113, 241; CDM XV, č. 322, s. 282-283 a č. 344, s. 300-301. V soupise manů z roku 1389 jsou mlýna a polovina patronátního práva lokalizovány do vsi "Lypowecz". Zřejmě jde o zkomolení jména Lepějovice, užívané tehdy v různých variantách. Dřívější existenci mlýna v Lepějovicích dokládá v r. 1555 užitý název pro zdejší rybník Hluboký = Staromlejnský. Dva nejmenované rybníky, z nichž jedním mohl být právě předchůdce Hlubokého, jsou jako součást léna zmiňovány v letech 1460 a 1464. Ve vsi Lipovec u Čáslavě, která by event. přicházela v úvahu, nebylo záduší.

30) Lechner I, s. 17, 75-76, 113, II, s. 142-143, 155, 241, 268, 274-279, 302-307, 315; CDM XIII, s. 348, XV, s. 272, 276, 281, 286; AČ II, s. 347; F. Tadra, Listář veřejného notáře ze 14. století, Praha 1893, s. 92. Též viz P. Vorel, Čivice a Žerotice. Rod rytířů z Čivic užíval jako svého erbů poměrně rozšířené znamení loukotě, viz M. Kolář, Českomoravská heraldika I, Praha 1902, s. 79, 208, 296.

31) Lechner II, s. 142, CDM XIII, s. 104, XV, s. 287. Spor Pešika z Rozhovic o plat v Barchově a Bezděkově je uváděn jako typický příklad sporu, kdy se majetku dožadoval někdo, kdo nebyl biskupským manem, a před jednáním celé záležitosti musel vykonat zvláštní přísahu (zaručení, "gwer"), že se dostaví k manskému soudu a jeho rozhodnutí se podvolí. Viz V. Brandl, Manský soud biskupství olomouckého, ČMM 15, 1891, s. 5-18, 109-118 (spor Pešikův na s. 15, jména zkomolená). Z dochovaných pramenů víme, že Tomáš z Čivic, soudící se o úrokové léno v Opočínku, byl současně manem Jana z Žampachu (CDM XII, s. 29-30), Zvěst z Lepějovic byl přímým královským leníkem (Lechner II, s. 165, 167; G. Friedrich (ed.), Desky dvorské království českého VIII, Praha 1944, s. 151-152, další zmínky o něm mimo

lenní vztah k biskupovi viz SÚA Praha, fond Desky dvorské, kn.č.20, fol.66; SÚA Praha, L IV Ra Zderaz, listina č.262; A.Schubert (ed.), Urkunden-regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. ausgehobenen Klöster Böhmens, Innsbruck 1901, s.59). Zvěst byl spolu s Ješkem Lánkem častým vykonavatelem púhonů k manskému soudu, viz Lechner II, s.268, 274, 303, 306, 307 aj. Spor o Opočinek viz Lechner II, s.165, 167.

32) CDM XIII, s.37, XV, s.247. Zástavu jezbovického újezdu Jindřichovi Lacmbokovi je pravděpodobně možné klást do doby okolo roku 1414 vzhledem k jeho soudobému soudnímu sporu s Mikulášem Žampachem, blíže k tomu E.Nohejlová, Příběhy kláštera opatovického, Praha 1925, s.37. V.Medek, Cesta české a moravské církve staletími, Praha 1982, s.129-130.

33) Lechner I, s.119; SÚA Praha, Archiv Koruny české, č.1704, 1705.

34) Lechner I, s.64, 103, 114-115; RT II, s.315.

35) Ld Kroměříž, DMKr staré V., fol.87-88. Listina neřika, kdo byl otcem čtyř lepějovických bratří (a tedy předchozím manem) a odkdy jim manství patří. Jediná osoba, která jako otec připadá v úvahu, je Bohuněk ze Svinčan a z Lepějovic (jeho manželkou byla Machna z Lepějovic), zmíněný poprvé roku 1437 jako "Bohuněk z Lepiovic" (zemřel do r.1454). Byl-li tento Bohuněk otcem Petra a jeho bratří, měl Petr krátce po jeho smrti (za biskupa Bohuše) přijmout lepějovické léno. Časové se obě události shodují: Bohuněk z Lepějovic zemřel před 7.květnem 1454 a Bohuslav ze Zvole byl olomouckým biskupem od 16.srpna 1454 do 31.července 1457. Poté byl biskupský stolec neobsazen, až 27.června 1459 nastoupil biskup Protáz z Černé Hory (ten vystavil zmíněný nový doklad na lepějovické léno z roku 1460). Petr z Lepějovic tedy přijal manství po svém otci po 16.srpnu 1454, nejpozději v průběhu roku 1455, kdy je již jako leník společně se svým bratrem Janem zmíněn ve sporu o léno Ješka Lánka z Krchleb v Lánech n.D. Podrobněji k tomu viz P.Vorel, Z dějin Valů I, s.32-33, doba působení jednotlivých biskupů v úřadě viz G.Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie, Praha 1934, s.245.

36) Manský list bratřím ze Sekyřic na léno v Lepějovicích z 16.9.1464 viz Ld Kroměříž, DMKr staré V. (nové č.7), fol.105; darovací list královský týžň na odúmrť v Lepějovicích z 5.11.1464 viz DD 26, fol.66; zápis o uvedení týchž bratří na odúmrť v Lepějovicích z 3.5.1465 viz DD 23, fol. 287 (fotokopie všech tří archiválií viz P.Vorel, Z dějin Valů I, s.34,36, regesta k tomuto případu též viz AČ XXXVII-3, s.1722). Další prameny viz Lechner I, s.64; DD 20, fol.59; DD 21, fol. 109; AČ III, s. 515-516, 537-538.

37) DZV 250 M 17, edice RT II, s.339. Datum v tomto retrospektivním deskovém zápise (mccclxv, tj. 1365) je zřejmě chybou písaře obnoveného vkladu. Správně má stát 1465, čemuž odpovídá i chronologický rozsah shofelého kvaternu DZ Johannis Planae IV (1463-1465), kde byl původní zápis o prodeji lepějovického záduší uveden. Podací kostelní prodávál Dubánek z Duban, kupec není uveden. Na základě tohoto převodu zřejmě usuzovala starší litetura, že před Dubáclavem ze Zásmuk (tj. někdy v mezidobí 1464-1488) měli Lepějovice Dubánkové (Jindřich Dubánek vlastnil v letech -1485-1491 sousední Valy). Místní kostel ovšem nepochybně existoval již mnohem dříve. Lepějovická fara je uvedena při vzniku litomyšlského biskupství v polovině 14.století, zdejší farář se připomíná v roce 1358, polovinu patronátního práva tu měl r.1389 Hertvik z Lepějovic ke svému lénu. Samotný kostel vykazuje přes svou přestavbu v 17. a 19.století zjevné relikty starších architektonických fází, kladoucích původ jeho zděné architektury někým na přelom 13.-14.století. V úvahu je nutno vzít i starobylé patrocínium (sv.Michal archanděl). Podrobně k tomu P.Vorel, Z dějin Valů III, s.41-47. Někdy z doby lepějovických manů zřejmě pochází i starší z lepějo-

vických zvonů (mladší z roku 1554 vzal za své za 1.světové války), kladený literaturou do poloviny 15.století - jde tedy jeden z nejstarších exemplářů svého druhu v okolí. Viz J.Hanuš, Zvony na Přeloučsku a jejich osud ve světové válce, Věstník Musejního spolku v Přelouči, Přelouč 1923, s.5-16 (o Lepějovicích na s.10). Zvon je hladký s latinským opisem "MARIA + MATER + GRACIE + MISERICOROE", o průměru 65 cm, horní obvod 110 cm, spodní 200 cm. J.Hanuš udává váhu 285 kg.

38) Z tvrze se do dnešní doby dochoval výrazný tvrzni pahorek, obkroužený částečně narušenou hrází obranného příkopu. Celý komplex (pahorek, kolem něho val) dosahuje průměru okolo 60 metrů (viz nákres v příloze). Hlavní příjezd ke tvrzi zřejmě směřoval od severovýchodu, kde byl v kdysi rozbahněném terénu navršen asi 100 m dlouhý příjezdový násep, plynuce navazující na hráz příkopu. Z tvrze pochází značné množství archeologického materiálu - ze starších nálezů je to meč z 15.století. Systematický archeologický výzkum z let 1968-1973 se zabýval spíše lokalizací vsi, nicméně několik sond bylo provedeno i na temeni tvrzniho pahorku (pravděpodobně byla zachycena část základové zdi). V roce 1981 byla provedena v příkopu tvrziště amatérská sonda. Přestože při tomto amatérském výkopu nebyla vedena řádná dokumentace, považují za vhodné na zjištěná fakta upozornit. Dno příkopu tvoří asi 100-120 cm mocná vrstva tmavé humózní zeminy s minimem archeologického materiálu (většinou drobné střípky). Pod tímto druhotným nánosem se nalézá asi 10-20 cm silná vrstva stérkopiskou, promísená úlomky zuhelnatělého dřeva. Pod ní byla zjištěna kulturní vrstva (původní dno příkopu, do něhož dle logické úvahy odhazovali obyvatelé tvrze běžný domovní odpad), tvořená věky nahromaděnými zbytky hrců, poklic, trojnožek, kachlů aj. Tehdy zjištěný materiál, odevzdaný do pardubického musea (přir.č.196/81), lze datovat do 14.-15.století, ovšem údajně pokračuje kulturní vrstva i hlouběji, kam vzhledem k přítomnosti spodní vody nelze jít. Je však nutno vzít v úvahu, že jen díky abnormálně suchému létu bylo možné v prostoru tvrzniho příkopu dosáhnout hloubky zhruba 150 cm pod úroveň terénu. Za normální situace zde spodní voda znemožňuje archeologický výzkum již po několika desítkách centimetrů.

39) Ld Kroměříž, Repertář I, s.118; J.V.Prášek, Brandejs nad Labem, město, panství a okres III, Brandýs n.L. 1913, s.81-82; A.Sedláček, Místopisný slovník, s.167; tyž, Hradý XV, s.171; RT II, s.288.

40) Listina z 8.5.1447 s osmi přivěšenými pečetěmi (Ld Kroměříž, sign. S I a 19): Jindřich Berka z Dubé a na Jiřicích, Jan z Liblic a z Jenštejna, Matěj z Dubce a z Vinaře, Habart z Hertemberka a na Chvalách, Zikmund z Zap, Vaněk z Vesce a z Ostrova, Petr Popel z Vesce, Vaněk Čeček z Vodice a na Svrčovicích se na prosbu Jindřicha Tluxy z Vrábí sjeli na Dřevčice, shlédlí jim nové postavený rybník v Dřevčicích a dosvědčují mu, co na jeho stavbu vynaložil a že je to "dílo dobré": za stavbu hráze dal 55 kop, za dva splavy a dvě trouby 10 kop, za stravu a práci dělníkům 15 kop, za jednoho koně 12 kop, sedlákům (Šichovi z Dřevčic a Jakubovi z Popovic) za zatopené pozemky dohromady 20 kop a blíže neuvedenou částku svým příbuzným Tluxům za straň z jejich alodního majetku.

41) Listiny z 3.12.1453 a 22.12.1453 (Ld Kroměříž, sign. S I a 20-21), ve starší listině je i zmínka o zemské berni, která má náležet biskupovi. O dřevčické tvrzi též viz Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na moravě a ve Slezsku VII, Praha 1988, s.125-126.

42) SÚA Praha, Guberniální listiny, č.484 a 541; Ld Kroměříž, Manská kniha pamětní 1515-1540, fol.36; J.V.Prášek, Brandejs nad Labem III, s.81.

43) Listy z let 1555-1556 viz Ld Kroměříž, Repertář I, s.268, 271. Khuenův tvrdohlavý postoj v záležitosti vcelku bezvýznamné zástavy kores-

ponduje s jeho údajným malým politickým rozhledem a neschopností jemné dvorské diplomacie. Shrnující hodnocení biskupů Knuena a Pavlovského viz V.Medek, Cesta České a moravské církve, s.183-185.

44) Ld Kroměříž, sign. S I a 26.

45) Listy z let 1563-1568 viz Ld Kroměříž, Repertář I, s.268, 291-293 295, 297, 302; sign. R II d. 46) Ld Kroměříž, Repertář I, s.350.

47) J.V.Prášek, Brandeje nad Labem I, s.401, III, s.82; A.Sedláček, Hradý XV, s.157, 171 - Sedláček při přípravě tohoto dílu již nepochybně znal kroměřížský archiv, ale na dílčí prameny se neodkazuje.

48) Původně gotický kostel sv.Václava v Jezbořicích je poprvé nepřímo doložen existencí fary v téže vsi v polovině 14.století. Šlo o jediný kostel v rámci jezbořického léna olomouckých biskupů (lepějovický kostel nebyl součástí manství, viz výše) a jako podací kostelní figuruje i v zástavních listinách z 15.století. Při pozdějším přepisování zástavních listin z konce 15.století došlo ve své době k některým nepřesnostem, takže podací kostelní se zde zdánlivě váže na tehdy již zaniklou ves Crkaň. Jde však o pouhou chybu interpretace původní předlohy (prameny viz pozn.č.17). O jezbořickém kostele nejpodrobněji viz PHP III, s.296-302. Též viz J.Tichý, Jak vznikla pověst o templářském klášteře v Jezbořicích, Časopis Společnosti přátel starožitnosti českých 57, 1949, s.186-188.

49) Listina z 7.7.1441 viz AČ XVI, č.49, s.105-106. Druhá listina z 16.4.1442, dochovaná v originále (Ld Kroměříž, sign. S I a 17), nebyla dosud v literatuře známa, proto její obsah zpřístupňuji v příloze. Hlavní rozdíl v obsahu obou listin spatřuji ve výši zástavní sumy (druhou listinou získal Bochovec zástavu za 500 kop, tedy o sto kop levněji) a v záměrném zdůraznění návaznosti na Lacmbokovu zástavu z předhusitské doby, jejíž "oba životy" již "vyšly". Existence druhé listiny také vysvětluje zdánlivý rozpor: zatímco první zástava z roku 1441 zněla na 600 kop, v listu krajskému hejtmánu z 21.7.1442 se hovoří jen o 500 kopách (AČ IV, č.4, s.177-178). Tuto nesrovnalost se pokusil F.Dvorský nesprávně vysvětlit tak, že list z července 1442 dokládá připojení vlastních Jezbořic (na něž se listina z r.1441 nevztahovala) k zástavě za dalších 500 kop. Tato chybná interpretace se pak objevuje i v regionální literatuře (viz regist in AČ XVI, č.51, s.107 a PHP III, s.301). Samotné Jezbořice (ves a podací kostelní) k zástavě formálně připojovala až listina biskupa Jana z 8.2.1454 (AČ XVI, č.71, s.127-128) - tento doklad však spíše působí dojmem nutné legalizace faktického stavu (soudobá revize pozemkového majetku), kdy Bochovec již dříve tuto ves užíval a zřídil si zde dvůr (a tvrz?). Určitým kompromisem pak bylo přijetí vyšší zástavní sumy dle znění první listiny z roku 1441 a rezignace na dodatečné zvýšení výplaty jakožto kompenzace vynaložených nákladů (AČ XVI, č.71, s.127-129). Mladší převody viz AČ V, s.546; XVI, č.119, s.166-167 (24.8.1467, král Jiří potvrzuje zástavu Jezbořic a připisuje na ni 800 kop); AČ VI, č.110, s.509 (26.5.1473, dobrá vůle Mikuláše Bochovece synům); č.130, s.511-512 (23.12.1479, převod mezi Štěpánem a Zbyňkem Bochovcí); č.204, s.521 (16.5.1488, převod mezi Zbyňkem z Bochova a Jindřichem Minsterberským); AČ V, č.24, s.539 (31.5.1488, převod mezi Jindřichem Minsterberským a Václavem Žehušickým).

50) AČ XVI, č.470, s.380-381 (19.3.1491, dobrá vůle Jindřicha Minsterberského Vilémovi z Pernštejna); RT II, s.448 - též AČ V, č.32, s.546 (23.4.1491, převod mezi Václavem Žehušickým a Vilémem z Pernštejna). V případě Viléma z Pernštejna překvapuje nezvykle dlouhá doba, která uplynula od koupě jezbořické zástavy (1491) do jejího potvrzení olomouckým biskupem (27.1.1500, viz AČ XVI, č.730, s.542-543). Vysvětlení bych hledal jednak v problémech s obsazováním biskupského úřadu v posledních dvou desetiletích

15.století a po nástupu biskupa Stanislava Turza (1497) pak v neústupnosti obou stran v otázce finanční - Vilém nakonec přijal zástavu pro sebe a své dva syny za velmi nevhodných podmínek. Ačkoli za Jezbořice zaplatil mnohem větší sumu, přistoupil na to, že mohou být biskupy vyplaceny za pouhých 600 kop (tj. dle znění listiny z roku 1454), přičemž byla zcela pomínuta částka 800 kop, připsaná Jiříkem z Poděbrad a uváděná ještě při dobré vůli Jindřicha Minsterberského roku 1491. Biskup Stanislav sice přislíbil, že do své smrti Jezbořice nevyplatí ("... žádné výplaty nebojící od nás ani od koho jiného povolením našim až do živnosti našíe ..."), ale po jeho smrti je nový biskup mže za onu tehdy již (ve srovnání se skutečným rozsahem onoho majetku) velmi nízkou částku získat. Listina z roku 1500 je v tomto směru velmi zajímavá, neboť v jejím obsahu můžeme tušit dohodu mezi oběma stranami - do smrti biskupa Stanislava bylo přijato jakési "moratorium" na vzájemné vymáhání pohledávek mezi Pernštejnými a olomouckým biskupstvem. Biskup Stanislav žil dosti dlouho (+1540), takže na oné dohodě nebylo třeba nic měnit. Ovšem když zemřel Vilém z Pernštejna (+1521) i jeho syn Vojtěch (+1534), hrozilo nebezpečí, že při nenadálém úmrtí Janové "vyjdou" všechny tři perňštejnské "životy" na Jezbořicích. Proto Jan z Pernštejna dojednal ještě s týž biskupem Stanislavem novou dohodu: Biskup přenesl zástavu Jezbořic listinou z 19.8.1536 (kapitula jí potvrdila 10.9.1536) na Janovy tři syny, i nadále však ve výši pouhých 600 kop gr.č. To tehdy představovalo hodnotu třebas dvou domů na pardubickém náměstí - tedy srovnatelně šlo o směšnou částku. Oproti listině z roku 1500 byl nový doklad výhodnější v tom, že biskup se zavázal Jezbořice nejen nevyplácet do své smrti, ale mohly být vyplaceny až po smrti všech tří bratří z Pernštejna (AČ XX, č.52-53, s.227-229). Též viz AČ V, s.546 a PHP III, s.301.

51) P.Vorel, Města jako sídla feudálních vrchností, in: Česká města v 16.-18.století, Praha 1991 (v tisku).

52) Bylo rozparcelováno celkem 4,5 lánů z poplužního dvora, k tomu ještě louky a pastviny, viz AČ XVII, s.409-411.

53) DZV 87 A 31v.

54) SÚA Praha, fond České oddělení dvorské komory (dále ČDKM), sign. IV č 18 1/2, fol.201-202, 228-239, 247-256. V roce 1570 jsou při popisu vsi Lány zvláště vyčleněny někdejší usedlosti, které nebyly lánem a jenž se k pardubickému panství dostaly ve dvacátých letech 16.století koupí od Burjana Pochobradského jako dědičné zboží (k tomu viz i text, vázící se k pozn.č.24). Šlo o tyto usedlosti:

držitel	VÝŠE ROČNÍ FEUDÁLNÍ RENTY Z USEDLOSTI			
	úroky (gr.č.) jiřský havelský		roboty (dny) ženná orná	úročních slepíc
Vaněk Morávek	15	20	5 -	5
Jan Chlup	17	22	3 -	3
Jan Břežskej	8	2	2 -	1
týž z Labe	60	60	- -	-
Jan Vaněk	17	40	2 -	-
Jan Vondrák	25	25	2 -	2
Dušek Vařečka	15½	15½	2 -	2
Mikeš Kouda	5	5	2 -	2
Mach Pavlů	6	10	1 -	1
CELKEM	168½	199½	19 -	16

Přehled odhadu někdejšího léna v ostatních vsích viz samostatná příloha k textu. K problematice odhadů ceny pozemkového majetku v této době nejnověji viz J.Kostlán, K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17.století ve světle odhadů a cen feudální držby, FHB 10, 1986, s.205-248, zvl.s.216. Domnívám se však, že vyšší ocenění stálého platu (příjem z feudální renty) bylo více než možností využívání mimourbáňových povinností poddaných ovlivněno faktem, že šlo o zajištěný příjem v hotovosti (event v naturáliích či robotní práci, mnohdy však již reluované) o stabilní výši, v podstatě nezávislý na vrchnostenské aktivitě. Narozdíl od běžných platů, na jejichž získání se musel držitel statku (prostřednictvím svých úředníků) podílet (zisk režijního hospodaření, výnos těžby dřeva, různé poplatky aj.). Zaručení Novému Jičinu z 5.5.1574 viz ČDKM L, č.229, sign. 484 M.

55) Ld Kroměříž, Repertář I, s.370: opis listu z 21.6.1586, v němž biskup Stanislav Pavlovský dává instrukci Valentínovi Laubanovi, německému sekretáři, na důvěrné jednání s nejvyšším hofmistrem Jiřím st. z Lobkovic. Kdyby mu hofmistr pomohl dosáhnout "...známých věcí..." a potvrzení privilegií olomouckých biskupů, nabízí mu jako manství jedno ze zmíněných tří zboží: 1) "...statek smrti kněžny minsterberské na Šternbersku uprázdněný...", 2) statek, který biskup má dostat směnou od císaře za Dřevčovice a Popovice již k panství Brandýs připojené, 3) statek novojičejský a štramberský, který by mohl obdržet od krále komory náhradou za "... Jezbořice, Crkaň, Barchov, Bezděkov, Opočeh na háji, Lány, Opočenec malý, les Bor atd.... do 3 životů pp. z Pernštejna v 600 kopách zastavené a již k Pardubicku připojené ...". Nebude-li se Lobkovicovi žádná ze tří navržených řešení zamlouvat, má jej Valentin vybidnout, ať si sám navrhne formu náležité odměny. Nejnovější hodnocení významu Jiřího Popela z Lobkovic, exponenta ostrého protireformačního kursu a tehdy jednoho z nevlivnějších mužů při dvoře císaře Rudolfa II. viz J.Janáček, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987, s.266-268, 297-310 aj. K roku 1588 viz A.Rybicka, Manská korouhev olomouckého biskupství, PAM IX (1871-1873), s.147-148, též V.Medek, Cesta české a moravské církve, s.186. K roku 1583 viz SÚA Praha, fond Moravské spisy české kanceláře a české komory, sign.2799 a 2973.

56) Lechner I, s.106; SÚA Praha, fond Archiv české koruny, listina č.1612. Jindřich Dubánek (m.j. v letech -1485-1491 držitel blízkých Valů) převedl roku 1503 véno své ženy z alodního zboží (Dubany, Máteřov, Habřinka) na čivické léno, viz DD 62 F 16-17, přičemž tento akt byl zaznamenán pouze v deskách dvorských, ovšem byl realizován již bez jakékoli účasti olomouckého biskupa. To naznačuje, že i v případě Dubánků, kde existovala jistá právní kontinuita z počátku druhé poloviny 15.století, byl vztah k olomouckým biskupům opomíjen. Poslední zmínka z roku 1505 viz DZV 3 C 25. Podrobněji o vývoji tohoto léna viz P.Vorel, Čivice a Žerotice; o rodu Dubánků též viz P.Marek, Genealogie a heraldika Dubánků z Duban, Zpravodaj genealogické a heraldické společnosti, 1980, č.3, s.42-48.

57) O osobě Václava Vopršala ze Zher a jeho vztahu k Vilémovi z Pernštejna podrobněji viz P.Vorel, Václav Vopršal ze Zher, důvěrník Viléma z Pernštejna (v tisku).

58) Ld Kroměříž, Repertář I, s.177: 28.4.1509 vyznávají zástupci města Chrudimě před úředníky pražskými, že propustili dědiny v Lánech u Krchleb z desk zemských, protože jsou manstvím olomouckého biskupství.

59) DZV 3 J 20; RT II, s.315; Ld Kroměříž, DMKř nové č.9, fol.45; tamtéž, Manská kniha pamětní 1515-1540, fol. 17-18, 30-31. O biskupově rozhodnutí z roku 1523 se zmiňuje i J.Radimský, Lenní dvůr kroměříž - Rejstříky ke knihám udělování lén 1516-1596 a ke knihám naučení 1515-1618, StA Brno

1966, s. 94, ale uvádí jak chybnou datací (1527) tak nepřesný obsah, neboť zcela evidentně tu nešlo o "odcizení českého léna Čivice od biskupských zboží".

60) PAM X, s.584 (Chrudim své statky na Pardubicku ztratila po r.1547 konfiskacemi, konfiskáty přikoupil Jan z Pernštejna a připojil k pardubickému panství); DZM 42 J 9v (retrospektivní zmínka o prodeji části Čivice Pernštejnům z r.1555); o Václavových potomcích viz DZM 10 J 14, L 18; DZM 230 G 21, 27; SÚA Praha, fond Komorní soud (dále Koms), kn.70 fol. K 3-5; KomsS 54 J 11; Koms 56 Q 16. Převody čivického léna v letech 1546, 1554, 1577 a 1582 viz Ld Kroměříž, DMKř nové 10, fol. 31, 51v; tamtéž DMKř nové 17, fol. 115, 139, 150. Je zde zajímavá časová disproporce mezi prodejem léna Burianem Vinclem a jeho postoupením Ludvíkovi Sudovi (1554) a samotným aktem přijetí léna oním Ludvíkem (1566).

61) SÚA Praha, SM Z 44-3: konspekt kupní smlouvy z 26.7.1591, dle níž má být v hotovosti vyplaceno 400 kop gr.míš., na zbytek vystaveny dvě jistiny po 5000 kopách gr.míš. na 6% úrok.

62) Císařovo rozhodnutí o směně lenního práva na Čivice za totéž v případě Podivína bylo sice v biskupské kanceláři evidováno již k 2.10.1590 (viz Ld Kroměříž, Repertář I, s.383), ale z jiných pramenů je zřejmé, že jeho reálný obsah se nenaplnil. Biskupovy nároky z let 1591-1593 viz SÚA Praha, Morava č.3553 a č.3610; autor katalogu k tomuto fondu však Čivice mylně ztotožňuje s lokalitou Lžovice na okrese Kolín, viz D.Culková-Stuchlíková, Moravské spisy české kanceláře a české komory (katalog fondu), Praha 1962. Čivické tvrziště patří v okolí k nejlépe v terénu zřetelným pozůstatkům drobných fortifikací, byť zde byly zbytky architektury v 19.století rozebrány jako stavební kámen. Blíže k tomu viz J.Flegl, Elektronický výzkum tvrziště Staré Čivice, Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea, 1989/1-3, s.48-51. Starší práce uvádějí pro tuto lokalitu značné zkreslené údaje, viz A.Sedláček, Hrady I, s.68-69; Hrady, zámky a tvrze VII, s.462. Dnešní oficiální název Staré Čivice má původ až v josefínských dobách, kdy zde proběhla parcelace velkého poplužního dvora. Tak vzniklo rozlišení Čivice Staré (původní ves) a Čivice Nové (parcelace), po pozdějším faktické splynutí obou dílů vsi zůstalo při jednom pojmenování (Staré Čivice).

* * *

SOA Opava, fond Lenní dvůr Kroměříž, sign. S I a 17
16.4.1442, Brno, olomoucký biskup Pavel z Miličína zastavuje Mikulášovi Bochovcovi z Bochova statek Jezbořice v 500 k.gr.

My, kniez Pavel, boží milostí biskup olomoucký, vyznáváme tiemto listem především, ktož jej uzrie neb čtúce slyšeti budú, že pro niekteré naše veľiké a pilné věci, jenž našeho i kostela tudiez olomouckého stavu dotekajú, jmenovitie pro tyto časy nebezpečné, zbožie kostela našeho olomouckého, kteréz v Čechách máme a nebožtik pan Jindřich Lacenbok v zástavě od našich předků do dvú životú zapsané držal jest, a po jeho i druhého života sarti na nás správné jest spadlo, s povolením velebných bratří našich, děkana a kapitoly kostela našeho olomouckého a s jejich jednostajnú vůlí to svrchupsané zbožie a vsi, jmenovitě Bezděkov ves, Crkaň, Opočeh na háji, Opočenec malý, Lány, Barchov, ty všeckny vsi i to všecko zbožie i to všecko, což jest k Jestbořicím slušalo a což jest nebožtik pan Jindřich Lacenbok držal, s lidmi usedlými i se všemi robotami i se všim svrchním soudem

Petr VOREL

ZUSAMMENFASSUNG

Eine der Verschiedenheiten bei der historischen Entwicklung Böhmens und Mährens an der Wende des Mittelalters und der Neuzeit stellt die Frage des kirchlichen Besitzes dar. Im Unterschied zu Böhmen schwächte die Hussitenrevolution in Mähren fast nicht die Eigentumsgrundlage der Kirche, vor allem dann der größten feudalen Kirchenobrigkeit - des Olomoucer Bistums. Ein Teil des Grundbesitzes des Olomoucer Bistums befand sich jedoch im Gebiet Böhmens.

Das Eigentum des Olomoucer Bistums in Böhmen ist das erstmalig zum Jahre 1131 belegt. Das Bischofsgut Jezbořice bildete also offensichtlich einen größeren Grundkomplex in der Nähe von Jezbořice (Bezirk Pardubice), ferner noch eine Reihe mehrerer Gemeinden an der Strecke Olomouc - Praha. Während des 12. und 13. Jahrhunderts kam es hier zu einer systematischen Arrondierung. In der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts stellte schon der Jezbořicer Distrikt hauptsächlich das Eigentum der Olomoucer Bischöfe in Böhmen dar. Er zählte zwölf Dörfer oder deren Teile (Jezbořice, Opočeaň, Opočinec, Čivice, Žerotice, Crkaň, Lepějovice, Veselá, Barchov, Bezdákov, Lány n.D., Dlouhá Ves), weiter das Dorf Chotouň bei der Stadt Kolin und Dřevčice bei der Stadt Brandýs n.L.

Die güterrechtliche Bindungen auf die Kirchenobrigkeit wurden zwar durch die Hussitenrevolution auch bei diesen Lokalitäten, sowie anderswo in Böhmen, unterdrückt, sie tauchten allerdings kurz nach dem Ende der Kriege wieder in einer Form auf, die den rechtlichen Stand konservierte, der in den ersten zwei Jahrzehnten des 15. Jahrhunderts hier erreicht wurde. Das weit entfernte Bistum in Olomouc erneuerte aus dem Titel der Lehensherrschaft seine Rechte auf das Eigentum in Böhmen und setzte sie mehr oder weniger konsequent bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts durch.

i s panstvím i s wanských lidí robotami, což k tomu svrchupsanému zboží jest příslušalo a přísluší i se všemi vodami, lesy, s Borem, lukami, s horami, s doly i se vši panskú zvoří i s jinými všelikterakými požitky, kterakžby se koliviek jmenovaly a kteréž od stara dávna k tomu zboží a panství příslušejí, nic sobie tu nepozostavujíc, v pieti stech kopách groší pražského rázu a Českého čísla urozenému Mikulášovi z Buchova i jeho jednomu synovi prvorozenému erbovnímu, které[ho]žby k sobě řádně přijal a jmenoval, pakli by syna nemiel, ale miesto toho Janovi Andělovu synu z Ronovce, toliko do dvou životů, prodali a zastavili sme a moci listu tohoto prodávámy a zastavujem k držení, ku požívání a k opravování svobodnie bez našeho nebo našich potomkuov biskupuov olomúckých překazenie všelikakého !/. A jestli že bychom my nebo naši budoucí biskupové olomúčtí kdy to svrchupsané zboží chtielí a mohli od svrchupsaných Mikuláše nebo jiného zuostalého živého neb od toho, ktožby tento list jmiel s jich dobrou vůlí, vyplatiti, tehdy mámy !/ jim dáti a splniti svrchupsaných plet set kop groší pražského rázu dobrých stříbrných a kdyžbychom jim ty peníze splnili, tehdy mají nám toho zboží beze vše odporu a nesnáze nebo našim potomkóm biskupóm olomúckým postúpiti a zase navrátiti, žádných škod ani nákladuov na to nepočítajíce ani žádajíce. A jestli pak že by pán Buoh svrchupsaného Mikuláše i druhého života neuchoval a oni prve, než bychom to zboží od nich vyplatili, umřeli, nedy jeho erbóm nebo poručníkóm nebo ktožby na to zboží od nieho dobrou vůlí jmieli, tehdy my neb naši potomkové biskupové olomúčtí, dadíce jim dvě stie kop groší dobrých stříbrných rázu pražského, ihned toho zboží beze vše nesnáze a odporu mají nám aneb našim potomkuom postúpiti, žádných škod ani nákladuov na to nepotahujíce. A toto jest jmenovitie umluveno a přidáno, že kdyžbychom my nebo naši potomkové svrchupsanému Mikulášovi nebo druhému životu nebo jeho erbuom nebo jeho poručníkumu nebo jeho dobré vůli peníze za vyplacenie plet set kop groší jmieli a chtielí platiti, ty jmáme klásti v Čechách v niekterém miestie svobodném, tu kdežby nám bylo ukázáno od vieřiteluov našich svrchupsaných nám a našim potomkuom, bezpečném v čtyřech milech sděli !/? od meze moravskej. A tu i s listem druhá strana přijeti má, peníze vzíti a nám nebo našim potomkuom list zase vrátiti. Také bernie !/? kteréž nám neb potomkuom našim k korunování i zemské z toho zboží platiti mají, nám a našim potomkuom úplnie zachovááme. Tomu pro ..... pečet naši k tomuto sme listu přiviesiti kázali, jenž jest dán v Brnie léta od narozenie syna božihó tisíc čtyřista čtyřicátého druhého v pondielí !/? po svatém Tiburci. a my, kniez Petr, diekan, probošt ... kanovníci a kapitola kostela olomúckého pilně znamenavše svrchupsané příčiny ... hodné i podobné s dobrým našim rozmyslem svrchupsanému zastavení zboží napředpsaného dali sme a moci tohoto listu dáváme plné svolenie a tomu na sviedomie kapitolní pečet také sme přiviesiti kázali k tomuto listu.

(pozn.red: tato studie vznikla pro již nerealizované číslo časopisu "Acta Musei Reginaehradecensis", odd.spol.věd, v roce 1985, doplněna v roce 1990)

Die Entwicklung der böhmischen Lehen des Olomoucer Bistums, die von der durch den Bischof Jindřich Zdík im Jahre 1131 ausgestellten Urkunde bis zum Streit um Kompensationen zwischen den Olomoucer Bischöfen und der böhmischen königlichen Kammer in den letzten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts verfolgt werden kann, zeigt nur ein geringes Detail in der komplizierten Entwicklung des böhmischen Staates jener Zeit. Auf dem Niveau der Mikroregion kann man allerdings mehreren Erscheinungen allgemeinen Charakters nachgehen:

- dem Zerfall des Lehensystems des feudalen Grundbesitzes und einer Transformation eines komplizierten Konglomerats des allodialen, Lehen- und Leihbesitzes in geschlossenes Gut, das an der Wende des 15. zum 16. Jahrhundert zum Bestandteil eines großen Regiegrundbesitzes wurde. Zahlreiche Quellen ermöglichen uns hier eine Detailanalyse der Entwicklung aller Lokalitäten durchzuführen, einschließlich einer Flurrekonstruktion, die eine starke Kolonisierungstätigkeit im gegebenen Gebiet im 13.-14. Jahrhundert belegt.

- Der Frage der güterrechtlichen Verhältnisse innerhalb der böhmischen Gesellschaft am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit, gehe es um Kompetenzstreite der Gerichte verschiedener Niveaus oder um einen komplizierten Prozeß der Allodisierung des Grundbesitzes allgemein.

- Der politischen Situation im Lande, denn gerade die beeinflusste wesentlich die Tatsache, inwieweit die Olomoucer Bischöfe ihre Besitzrechte auf die Lokalitäten in Böhmen durchsetzen konnten. Das spiegelt sich sowie in der Störung der güterrechtlichen Kontinuität (während der Hussitenrevolution und im letzten Drittel des 15. Jahrhunderts), als auch in den Verhandlungen über die Wiederaufnahme der Güterrechte wider (Einfluß Viléms von Pernštejn; eine erhöhte Aktivität der Olomoucer Bischöfe in dieser Richtung in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts).